

AB YOLUNDA TÜRKİYE

**Değişim için fırsat mı?
Yoksa yol ayrımı mı?**

Kerim Yıldız/Koray Düzgören

KHRP/Bumerang

AB YOLUNDA TÜRKİYE

**Değişim için fırsat mı?
Yoksa yol ayrımı mı?**

Türkiye'nin AB üyeliği serüveninde tartışılmak üzere öneriler

Kerim Yıldız/Koray Düzgören

KHRP/Bumerang

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında

yayınının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

AB yolunda Türkiye

Değişim için bir fırsat mı?
Yoksa yol ayrımı mı?

Türkiye'nin AB üyeliği serüveninde tartışılmak üzere öneriler

Kerim Yıldız/Koray Düzgören

Türkçe Baskı: Nisan 2002

Kapak:Mehmet Özalp
Ofset hazırlık:Bumerang
Film:Elma Prepers
Baskı:Avcı Ofset

Copyright: Kurdish Human Rights Project
Kürt İnsan Hakları Projesi Nisan 2002

Bumerang

Adres:İstiklal Cad. Mis Sok. Tan Apt. 6/6 Beyoğlu-80050
İstanbul-Türkiye

KHRP

Kürt İnsan Hakları Projesi
Adres:Suite 319, Linen Hall, 162-168 Regent Street,
London W1B 5TG UK

Tel :+ 44 207 287 27 72
Fax :+ 44 207 734 49 27
Website:<http://www.khrp.org>
E-mail: khrp@khrp.demon.co.uk

İçindekiler

A) GİRİŞ

I - Avrupa yolunda Türkiye

II-Türkiye'nin taraf olduğu diğer Avrupa platformları ve uluslararası sözleşmeler

B) ADAYLIK SÜRECİNDE TÜRKİYE

I- Türkiye'nin hassas noktaları

II- Savaş ve geride bıraktığı sorunlar

III- Türkiye'den beklenenler

a) Kopenhag Kriterleri

- 1- Hukuk reformu
- 2- Siyasi partiler ve seçim yasaları
- 3- Yargı organları ve yargı kararlarını uygulayan kurumlar
- 4- Polisin ceza muafiyeti
- 5- DGM'ler ve OHAL

b) Eğitim sorunu ve eğitim hakkı

- 1- Öğretim, kültür ve insan hakları eğitimi
- 2- Doğu ve Güneydoğu'da eğitim

c) Lozan Anlaşması ve dil hakkı

d) Diğer kültürel haklar

e) Örgütlenme özgürlüğü

f) Siyasi suçlar ve cezaevleri reformu

g) Bölgelerarası eşitsizlik ve göç sorunu

- 1- GAP Projesi ve Kürtler
- 2- Hasankeyf-IIısu Barajı örneği
- 3- Arazi sahipliği sorunu
- 4- Ekonomik yenilenme programı ihtiyacı

IV- AB'den beklenenler

- a) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanması

- b) Türkiye'nin demokratikleşme çabalarında işbirliği ve destek
- c) Silah ve askeri malzeme satışlarının denetimi

EKLER

- 1- Kopenhag Kriterleri
- 2- 2000 yılı Türkiye Raporu. Katılım öncelikleri listesi
- 3- Katılım Ortaklığı Belgesi
- 4- Ulusal Program
- 5- BM Kültürel Haklar Sözleşmesi

ÖNSÖZ

Türkiye'nin, 1999 yılı Aralık ayında Avrupa Birliği'ne aday üye olarak kabul edilmesinden bu yana Türkiye'de insan hakları ihlalleri açısından değişen fazla bir durum yok. Kürtlerin ve diğer azınlıkların temel insan hakları, gerek Türkiye'de ve gerekse sınırların ötesinde İran, Irak ve Suriye'de ihlal edilmeye devam ediliyor. Kürtler, daha önce de işkence, yargısız infazlar, köylerin, evlerin yıkılması, yakılması ve boşaltılması dahil olmak üzere devletin yaygın şiddet eylemlerine maruz kaldılar. Kürtlerin ve diğer azınlıkların, Avrupa normlarına göre en temel haklar olarak kabul edilen, yaşama hakkı, işkencenin yasaklanması, ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı, özel hayat ve aile hayatına ilişkin hakları, konut ve iletişim hakları ihlal edilmeye devam ediliyor. Bu bozuk siciline rağmen, Avrupa Birliği'ne üyelik olasılığı Türkiye'ye, insan hakları ihlalleri ile ilgili uzun ve karanlık geçmişine kesin olarak son verip vermemek yönündeki niyetini dünyaya kanıtlaması açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu olanağın olumlu ya da olumsuz yöndeki sonucu ise, gerek Türkiye ve gerekse de 21'inci yüzyılın bütün Avrupa'sı açısından ciddi anlamlar taşıyacaktır. Türk halkının, Kürtler ve Türkiye sınırları içinde yaşamakta olan diğer azınlıkların yüzyüze kalmış oldukları hassas sorunların kökleri, Avrupa'nın 1. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecine karışmış olması gerçeğinde yatmaktadır. Bu nedendir ki, yaşanmakta olan kriz, aynı zamanda Avrupa'nın da sorunudur ve bu durum Avrupa devletlerine bu sorunla ilgilenme sorumluluğu yüklemektedir.

Avrupa Birliği'nin, tarihinin bu kritik döneminde, kendi sorumluluğunu kabul edip bu temelde ülkeye çok uzun zamandan beri acı çektiren sorunların barışçıl ve demokratik çözümü için Kürtler ve Türkiye'de yaşayan azınlıklar gibi Türkler'e de yardım etmesinin zamanı gelmiştir. Belki de en önemlisi, Türk devleti, Kürtler ve Türkiye'nin diğer azınlıkları arasındaki açık ve demokratik bir diyalog, bu tür çözüm önerilerinin başarıya ulaşmasını sağlayabilecektir. Türkiye'nin adaylık başvurusu, Avrupa Birliği'nin kendisinin de insan haklarına olan bağlılığı, özgürlüğü ve politik değerlerin test edilmesi açısından anahtar görevi görmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı kabul edildiğine göre, Türkiye'nin insan hakları ile ilgili sicili, Avrupa Birliği'ne üye devletler tarafından eskiye nazaran çok daha sıkı bir şekilde izlenmelidir. Mevcut durumda Türkiye, zaten Avrupa Birliği Konseyi'nin insan hakları mekanizmasının yükümlülüğü altındadır. Bununla birlikte içinde bulunduğumuz 2002 yılında dahi, Kürt İnsan Hakları Projesi (KHRP) tarafından yargısız infazlara, işkenceye maruz kalan, köyleri yakılıp, gözaltında kaybedilen Kürtler adına, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde açılan davalar uzun listeler halinde uzamaya devam etmektedir.

Bu nedenle, Türkiye'ye tam üyelik statüsünün, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin, insan hakları ihlallerini kınayan kararlarına tam olarak uymaya başladığı zaman verilebileceği sanılıyor. Bakanlar Komitesi'nin, bundan böyle Türkiye'nin insan hakları ihlallerinin mağdurlarına, sadece tazminat vermesini yeterli bulmamak konusunda kararlı olduğu görülüyor. Türkiye, artık benzer hak ihlallerinin tekrarlanmayacağı konusunda Komite'ye güvence vermek mecburiyetindedir.

Avrupa Mahkemesi'nde 2000 yılındaki performansı gösterge olarak alınacak olursa, Türkiye'nin, önünde hala Avrupa Birliği'nin saygın bir üyesi olabileceğine dair kendisini kanıtlaması için uzun bir yolu olduğu görülecektir. Avrupa'nın baskıları ve yardımları sonucunda Türkiye'nin, gerçek bir demokratik devlet olma yolunda kurumlarını oluşturmaları ve Avrupa Birliği'nin değerlerini benimsemesi mümkündür.

Türkiye AB'ye tam üye olma yolunda yıllardır her düzeyde tartışma yürütmektedir. Ancak, tam üyeliğe giden yolu tıkayan ana etmen, temel hak ve özgürlükler meselesi ile Kürt sorunu olmuştur. Sorulması gereken soru şudur: Bu kadar tartışmanın olduğu bir ülkede –ki bu tartışmaları yapanların büyük bölümü cezaevlerine girmeyi ya da ülke dışına çıkmayı göze almışken– neden Türk devleti bu tartışmalardan yararlanamamaktadır?

Türkiye, Gümrük Birliği'ne girdiği tarihten, 1999 Aralık ayında aday üyeliğinin ilan edilmesi süresine kadar demokrasi, insan hakları ve Kürt sorunu konusunda önemli adımlar atacağına söz verdiği ve bu konuda müeyyide altına girdiği halde bunların gerçekleşmesi için gerekli adımları atmamıştır.

Öyle görülüyor ki, Türkiye, bazı kozmik reformlarla bu süreci geçebileceğini düşünüyor. Oysa bunun pek mümkün olmadığı biliniyor.

Avrupa Konseyi, bu müeyyidelerin yerine getirilmesi sürecini kurduğu mekanizmalarla izlemektedir. Sadece Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Komitesi değil, ayrıca ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri de gelişmeleri yakından izlemektedirler.

AB Komisyonu'nun 2001^(x) yılında yayınladığı periyodik raporunda, yapılan anayasa değişiklikleri olumlu görülmeyle birlikte, Türkiye'yi tam üyeliğe taşıyacak reformların ciddi olarak ele alınmadığı endişesi taşınmaktadır.

Bu değerlendirmenin, son anayasa paketi için de yapıldığını söylemek gerekir. Avrupa Birliği gerçekleşen anayasa değişiklikleri ve bunlara uyum sağlanması amacıyla bazı kanunlarda, mesela Türk Ceza Kanunu'nun 312 ve 159'uncu maddelerinde yapılan değişiklikleri de yeterli bulmamaktadır. Ayrıca, demokrasinin önünü açacak olan sivil ve siyasi haklar çerçevesinde ölüm cezası, cezaevi sistemi, DGM'ler, düşünce basın-yayın, örgütlenme özgürlüğü gibi önemli konularda yapılan çalışmalar için de aynı endişeler taşınmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı, Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana süren Batılılaşma çabalarının en nihayet gerçekleştirilmesi için önemli bir olanağı müjdeliyor. Türkiye bu süreci, hukukun üstünlüğüne bağlı yeni bir cumhurbaşkanı ve kuruluşundan beri cumhuriyete karşı en büyük tehdidi oluşturmuş olan bir savaşın, kimilerine göre 'isyan'ın sona erışı ile karşıladı. Bununla birlikte Türkiye'ye, demokrasi standartlarını yakalama, insan hakları, ekonomik olarak genişleme, azınlıkların tanınması ve Avrupa Birliği üyeliği ile uyumlu hale getirilmiş yasaların üstünlüğünü sağlamak açısından çok büyük ödevler düşüyor. Aynı zamanda Avrupa da, bu süreçte Türkiye'ye etkili bir şekilde yardım etmek durumundadır ve Türkiye, bu görevleri yerine getirmeyi başaramaması halinde önemli bir tehlike ile karşı karşıya kalabilir.

Eğer Avrupa Birliği, Türkiye'yi, bu görevleri yerine getirmeden tam üyeliğe kabul ederse, Avrupa ülkeleri bu kez ilticacılar yerine, engellenmesi

mümkün olunamayacak büyük bir göçmen akınına uğrama ihtimali ile karşı karşıya kalacaktır.

Bu çalışmamızda, Türkiye ve AB'nin, tam üyelik sürecinde üstlerine düşen görevleri karmaşıklığa yer vermeksizin, süren tartışmaya katkı amacıyla mümkün olduğunca somut olarak ortaya koymaya çalıştık. Türkiye'nin aday üye olarak açıklandığı 1999 yılı aralık ayından bu yana devlet tarafından bir takım olumlu adımlar atılmasına rağmen, temel hak ve özgürlükleri ilgilendiren alanlarda, örneğin sivil ve politik haklar, ölüm cezası, cezaevleri reformu, düşünceyi ifade, basın-yayın, toplantı-gösteri ve örgütlenme özgürlüğü alanlarında maalesef gerçek bir iyileşme sağlanamamıştır. Kürt sorunu konusunda ise, gerçekleşen barış ortamından yararlanılamamıştır.

Sonuç olarak, bu çalışmanın ortaya koyduğu en önemli konu şudur: AB'ye giden yolun daha az sancılı olması için, başta Kürt tarafı olmak üzere, sivil toplum kuruluşlarının görüşleri mutlaka değerlendirilmelidir. Aksi takdirde Türkiye yakaladığı, değişim için fırsatı kaçıracaktır.

Kerim Yıldız – Koray Düzgören

Nisan 2002/Londra

A) GİRİŞ

I – Avrupa yolunda Türkiye

Avrupa Birliği (Daha önceki adıyla Avrupa Topluluğu) Roma anlaşması ile kurulurken temel hak ve özgürlükler sorunu sınırlı bir şekilde ele alınmıştı.

Buna rağmen, nedeni ne olursa olsun Roma Anlaşması'nın 7. Maddesi ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AB) üyesi ülkelerin vatandaşları arasında ayrımcılık yasaklanmıştı. 48. Madde ile işçilere ya da işgücüne üye ülkeler içerisinde özgürce dolaşma hakkı sağlanırken, 119. Madde ile kadın ve erkeklerin eşit işe eşit ücret alması güvence altına alınmıştı.

Topluluk geliştikçe insan hakları ve özellikle de azınlık hakları topluluk kurumlarının önemli bir ilgi alanı haline geldi.

1992 yılında 12 AT (Avrupa Topluluğu) devleti Maastricht'te Avrupa Birliği anlaşmasını resmen imzaladı. Bu anlaşma ile üye ülkelerin vatandaşlarının serbest dolaşım hakkı, ikamet hakkını da kapsayacak şekilde genişletildi.

Bu anlaşma ile AT kurumlarına devletin eylemlerinden zarar gören vatandaşın bireysel şikayetleri dinleyecek ve ortada gerçekten bir zarar varsa bunun giderilmesini sağlayacak bir 'Topluluk Şikayet Kurulu (Ombudsman: Devletler tarafından atanan ve yurttaşların şikayetlerini inceleyen kurul)' oluşturulabilmesinin yolu açıldı.

Topluluk üyeleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraftır, topluluk, bir bütün olarak da sözleşmeye katılmıştır. Topluluk hukukunu yorumlamada ve anlaşmazlıklarla ilgili karar vermede yetki sahibi olan Avrupa Adalet Divanı, Sözleşme ile korunan hak ve özgürlüklere, sık sık yorumlarının kaynağı olarak göndermelerde bulunur. Örneğin 1970 yılındaki bir davada Divan şöyle demişti:

“Üye devletlerin katıldığı ya da imzaladığı insan haklarını koruyan uluslararası anlaşmalar, topluluk hukuku çerçevesinde takip edilebilecek birer kılavuz niteliğindedir.”

Bu ve bunu izleyen bazı hukuksal kararlar gösteriyor ki, temel insan hakları ilkeleri bugün birliğin hukuksal düzenine eklenmiştir.

Avrupa Birliği hukuku oldukça karmaşıktır. Bunu burada derinlemesine ele almak bizi konumuzun dışına iter. Ancak, bununla birlikte AB'ye katılacak ülkeler için bu konu son derece önemlidir. AB hukuku, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden farklı olarak üye devletleri doğrudan etkiler. Şöyle ki, bireyler Avrupa Adalet Divanı'na doğrudan başvuramazlar ama bir ulusal mahkemeye başvurarak bu süreci başlatabilirler. Roma Anlaşması'nın üye ülkelerde farklı yorumundan dolayı bir insan hakları sorunu ortaya çıkarsa, konu, Roma Anlaşması'nın 177. Maddesi'ne göre Avrupa Adalet Divanı'na sevk edilebilir.

AB, öncelikle ekonomik ve sosyal konularla ilgilidir ve temel olarak da tek bir Avrupa pazarını yaratmayı hedeflemektedir. Buna rağmen Birlik, politik entegrasyona ve olası yayılmaya doğru da ilerlemesini sürdürmektedir.

II) Türkiye'nin taraf olduğu diğer platformlar ve sözleşmeler

AB, AGİT'e dolaylı olarak katılmaktadır. Avrupa Adalet Divanı, Avrupa Parlamentosu'nun Temel Haklar Beyannamesi, Parlamento'nun dilekçe prosedürü ve AB Sosyal Şartı, insan haklarının korunmasına ilişkin sağlam duvarlar oluşturmaktadır. AB'ye katılmak için sadece Avrupa Konseyi kriter ve prensiplerini kabul etmek, pratikte bunların gereklerini yerine getirmek de yetmez. Avrupa Konseyi ilkelerinin yanında uluslararası hukuk normlarının gereklerine de uymak şarttır.

Yeni Avrupa'da insan hakları ve azınlık haklarının korunmasına yönelik mekanizmalar her geçen gün daha da gelişmektedir. (x)

Avrupa Birliği tarihinin en büyük genişlemesi için hazırlıklarını sürdürüyor. Henüz Birlik üyesi olmayan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin hemen hemen tümü üyelik için sırada bekliyor.

AB'ye "aday" statüsü ile kabul edilen Türkiye, ulusal ve uluslararası birçok yükümlülük altına girdi. Üyelğe giden yol sanıldığı gibi pek de kolay değil. Türkiye sanki sadece kendi istediği bazı yükümlülükleri yerine getirerek AB'ye tam üye olacakmış gibi bir devlet politikasını benimsedi. Oysa adaylık sürecinin tam olarak ne kadar süreceğini devletin bu politikası ile AB'nin beklentileri karşılaştırdığında kestirmek zordur. Türkiye, mevzuat ve uygulamalarında kağıt üzerinde bazı değişiklikler yapabileceğini ifade edebilir. Tıpkı, Ulusal Program'da olduğu gibi...

Ancak birliğin değişmez temel ilkelerine bakıldığında yapılan veya yapılacak değişikliklerin mutlaka uygulanabilir olması gerekiyor. (x) Bu süreçte işbaşında bulunan hükümetlerin AB'nin istediği şartları yerine getirmesi pek de mümkün görünmüyor. Örneğin DSP-MHP-ANAP hükümetinin ortakları ve muhalefet arasında AB meselesi konusunda bir konsensus sağlanamadı. Demokrasi ve insan hakları sorunu cumhuriyetin kuruluşundan beri devam etmektedir. Türkiye, başta üyesi olduğu Avrupa Konseyi ve kurumları ile uluslararası hükümet ve hükümet dışı kuruluşlar tarafından insan hakları ve azınlıklar – özellikle Kürtler- konusundaki olumsuz sicili nedeniyle sürekli eleştirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye'yi sözleşmenin bir çok maddesinden mahkum etmiştir. (x) Türkiye bu konuda bugüne dek tazminat ödemenin dışında insan haklarının iyileştirilmesi yönünde ciddi bir adım atmamıştır. Bu nedenle 1999 yılında Bakanlar Komitesi bir ara karar olarak Türkiye'nin mahkum olduğu alanlarda -köy yakma, zorla köy boşaltma, düşünce ve ifade özgürlüğü, işkence, parti kapatma, kayıplar, kasti öldürmeler v.b.- sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmesini istedi.(x)

(x) AB Komisyon Raporu, 2000-2001)

(x) Kaynak: İnsan Hakları Hukuku Alanında Uluslararası Mekanizmalar, K. Yıldız, O. K. Cengiz, Ege Yayınları, 1999

(x) KHRP's Judgements and Admissibility Reports, 1993-2001

(x) a) Consul of Europe Committee of Minister, Interim Resolution DH (99)434 -adopted 9 Jun.1999 b) Interim resolution RSDH (2000) 106-adopted 23 July 2001

Eğer bir ülke örneğin işkence veya ayrımcılık davasından mahkum olmuşsa o devlet, sözleşme gereği aynı ihlallerin bir kez daha yaşanmaması için başta yasal olmak üzere her türlü tedbiri almak zorundadır.

Buna rağmen Türkiye’de başta Kürt sorunu olmak üzere tüm ihlaller devam etti. Bu nedenle Türkiye’nin AB yükümlülüklerini uluslararası destek olmaksızın yerine getirmesi mümkün görünmüyor...

B) ADAYLIK SÜRECİNDE TÜRKİYE

1) Türkiye’nin hassas noktaları

Cumhuriyet’in amacı, modern, Batı tarzı bir devletin kurulmasıydı. Türkiye, AB üyeliğine aday olmasıyla, bu hedefi nihai olarak, bütünüyle gerçekleştirme şansını yakalayabilecektir. Neyseki Türkiye bu fırsatı, hukukun üstünlüğüne inanan bir cumhurbaşkanıyla ve kuruluşundan bu yana Cumhuriyet için en büyük tehdidi oluşturan bir gerilla savaşının sona ermesinden sonra yakalamıştır. Bununla birlikte Türkiye, AB üyeliği ile uyumlu demokrasi, insan hakları, ekonomik fırsatlar, azınlıkların tanınması ve hukukun üstünlüğü standartlarına ulaşma konusunda çok büyük zorluklarla yüz yüzedir. Buna karşılık Avrupa’nın önünde de Türkiye’ye etkili bir biçimde yardımcı olma görevi ve başarısızlığa uğraması halinde somut bir tehlike vardır. Eğer Türkiye’yi bu standartlara ulaşılması güvence altına alınmadan üyeliğe kabul eder ise, siyasal sığınmacılar yerine, AB ülkelerine girişleri durdurulamayacak ya da kısıtlanamayacak bir göçmen akımı ile karşılaşabilecektir. Ayrıca eğer Kürtler’in istemlerine şu anda yeterli ölçüde kulak vermez ise, bir üyesinin istikrarını bozabilecek bir siyasal şiddetin yeniden ortaya çıkması tehlikesiyle de karşı karşıyadır. Mevcut durum, umutlu olmak için kısmen zemin sağlamaktadır. Ahmet Necdet Sezer’in cumhurbaşkanı seçilmiş olması, demokratik reformların Kopenhag Kriterleri doğrultusunda yapılması ihtimalini gündeme getirmiştir. Sezer Anayasa Mahkemesi Başkanı iken ifade özgürlüğünü kısıtladığı için Türk Anayasası’nı ve hukuk sistemini ağır bir biçimde eleştirmişti. Ayrıca, söz konusu yasağın Türkiye’nin uluslararası yükümlülüklerini ihlal ettiğine değinerek Kürt dilinin öğretilmesine ve Kürt dilinde yayın yapılmasına yönelik yasağın kaldırılmasını da savunmuştur. Bunun yanısıra siyasi partilere ve sendikalara daha fazla özgürlük verilmesi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin ilga edilmesi (asgari hukuk standartlarının altında olduğu gerekçesiyle uzun süredir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından kınanmakta olan) ve Türkiye’nin antiterör yasalarının ilga edilmesi için de çağrıda bulunmuştur. Sezer’in cumhurbaşkanlığına seçilmiş olması sembolik olarak cesaret verici bir durumdur ve şu anda gerekli olan reformist liderliği somut olarak geliştirebilecektir. Sezer, Türkiye’nin kurulu yapısı içinde reform talep eden tek kişi değildir. 1999 yılı Eylül ayında Yargıtay Başkanı Sami Selçuk kamuya yönelik önemli bir konuşma yaparak Türkiye’nin yeni milenyumla hukuksal derinliği sifıra yakın olan 1982 Anayasası ile girmemesi gerektiğini söylemiştir. Selçuk ayrıca şunları söylemiştir: “Hukukun üstünlüğünü kabul eden bir ülkede hiçkimse yasanın altında veya üstünde değildir, fakat herkes yasanın yargı erki içindedir. Eğer hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmezse en adil yasa bile bir keyfi uygulamalar ve manipilasyonlar

alanına dönüşebilir; yasanın yerini iktidar ve özgürlüklerin yerini kölelik alır.” “Devlet, “ diye eklemiştir, “fikirler ve inançlar açısından tarafsız bir duruş almalıdır.” Düşünce ve inanç özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar asla toplumun yararına değildir. Selçuk’un konuşmasının ardından Başbakan Ecevit 1982 Anayasası’nı değiştirmek üzere çalışmaya söz vermesine rağmen bu konuda atılan adımlar kozmatik bir değişimden ileriye gidememiştir.

1999 yılı başlarında Abdullah Öcalan’ın yakalanması ve ardından PKK ile silahlı mücadelenin sona ermesi, Türkiye’ye yeni bir Kürt sayfası açma fırsatı vermiştir. Türkiye, eskiden beri derinlemesine yabancılaştırılmış Kürt nüfusuna adil ve hakça davranma şansına sahip olmuştur.

Şimdi Türkiye, uzun bir süredir istediği bir şey olan Avrupa Topluluğu’na tam üyelik yoluna girmişken gelecek konusunda gerçekçi bir biçimde fikir yürütme şansına sahiptir. Kısacası gelecek vaat ve potansiyel yüküdür.

Bu iyimser beklentilere rağmen çok daha olumsuz bir perspektif de mevcuttur. Türkiye’nin, 12 Eylül askeri darbesinin ardından 1982 yılında cunta yönetimi tarafından hazırlanmış fazlasıyla antidemokratik anayasasının yanısıra, devlet çıkarlarının hukukun üstünde olduğu yolunda yaygın bir görüş de vardır. Yapılan son değişiklikler anayasanın antidemokratik özünü değiştirmeye yönelik olmamıştır. Örneğin, 1996 yılında, zamanın Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden’in şöyle dediği bilinmektedir:

“Devletin bölünmez birliği önce gelir ve hukukun üstünlüğü bu gerekliliğe boyun eğer.”

Bu sözler, Kürt halkına ilişkin olarak ne yapılmakta olduğunu etkili bir biçimde teyit etmektedir. Ayrıca, Türkiye’deki insan hakları krizi konusundaki en net ifade edilmiş resmi açıklama olarak da dikkat çekicidir. Kırsal alanlarda yaşayan Kürtlerin kitlesel olarak malından mülkünden edilip, yer değişimine zorlanması, sık sık dayak ve işkence eşliğinde gerçekleştirilen yaygın ve keyfi tutuklamalar, devlet düşmanı olduğuna karar verilenlerin kaçırılması, işkenceye maruz bırakılıp katledilmesi ve demokratik bir süreçte Kürtlerin seslerinin amaçlı olarak bastırılması uygulamalarının temel mantığında, hep bu sözün içerdiği anlayış hakimdir.

Özden’in beyanıyla açıklanan mantığın kökeni, Avrupa’nın parlamenter demokrasilerinde olduğu gibi, devletin hem toplu halde hem bireysel olarak potansiyellerini gerçekleştirmek için vatandaşlarına yardım etmek ve onları korumak için varılması değil, fakat vatandaşların temel olarak devlet çıkarlarına hizmet etmek üzere varıldığı inancına dayanmaktadır. Bu düşüncedir ki, Türkiye Cumhuriyeti’ni, daha yakın bir ilişki içine girmeye çok hevesli olduğu Avrupa devletlerinden halihazırda kökten bir biçimde doğası itibarıyla farklı hale getirmektedir, Bu ayırımın önemi çok zor görmezden gelinemez. Bu, eğer Türkiye demokrasi ve hukuk konusunda Avrupa normlarını kabul edecek ise, ortadan kaldırılması gereken bir ayırımdır.

Devletin önceliği konusundaki bu görüntü, yalnızca Türk kurumsal yapısının malı değildir. Bu görüş, Türk nüfus tarafından büyük oranda paylaşılmaktadır.

Bu durum ifadesini, hemen herkesin, devletle ya da devletin memurlarından biriyle karşı karşıya kaldığında bireysel haklarının korunacağı konusunda duydukları umutsuzlukta bulmaktadır. Örneğin, karakollarda ya da cezaevlerinde fiziksel kötü muamele neredeyse doğal bir beklentidir ve kabul görmektedir. Bu, rutin dayaktan, işkencenin çok daha utandırıcı ve etkileyici biçimlerine kadar değişebilmektedir.

İşkence Konusunda, içlerinde BM Özel Raportörü de olmak üzere, uluslararası insan hakları gözlemcileri, işkencenin Türkiye’de sistematik olarak uygulandığına işaret etmişlerdir.¹ Özellikle endişe verici olan, bu işkencelerin kabul edilir olmasıdır. Bu, eğer Türkiye AB üye ülkelerine benzeyecek ise, derinlere işlemiş olmakla birlikte bu anlayışın değiştirilmesi gerekmektedir. İşkence Osmanlı döneminde yüzyıllar boyunca kurumlaştırılmış ve kabul görmüştür. “Örf-i maruf” yani “bilinen uygulama” olarak anılmış ve karmaşaya düşülmesinin önlenmesi için gerekli görülümüştür. Devlet otoritesinin önceliği ve bireyin devletin çıkarları karşısında boyun eğmişliği hala Türkiye’nin öğretim sistemi ve siyasi kültürüne aşılınmış olarak durmaktadır. Hukukun üstünlüğü ve bireysel insan hakları bağlamında böylesine derinlere işlemiş ve kamuoyu tarafından benimsenmiş anlayışları değiştirmek Türkiye için de, Avrupa Birliği için de büyük bir zorluk oluşturacaktır.

Bu meseleler gerçekten anayasa ve yasalarda değişiklikler, yargı kurumlarının ve yargı kararlarını yürürlüğe sokan kurumların eğitilmesini, uygun olmayan personelin görevden uzaklaştırılmasını ve bütün nüfusun bireysel haklar ve devlet bağlamında öğrenime tabi tutulmasını gerektirecektir.

II) Savaş ve geride bıraktığı sorunlar

Kürlerin yaşadığı bölgelerdeki savaş, deyim yerindeyse, ‘cenaze evinde, değinilmesi gereken, tehlikeli ve hasar verici bir vasiyet bırakmıştır’ denilebilir. Savaş süresince çoğu Kürt olan ve büyük bölümü savaşa karışmamış otuzbeş binden fazla insan ölmüştür. Fiziksel olarak, Kürt kırsal bölgelerinin büyük bir bölümü nüfustan arındırılmış; zorla yerinden edilen yaklaşık üç milyon insan ya bölgedeki kentlere yığılmış ya da İstanbul’un, İzmir’in Adana’nın, Hatay’ın veya başka kentlerin gecekondu semtlerine göçetmek durumunda kalmıştır. Bu insanların bir kısmı Avrupa Birliği ülkelerinde sığınma talebinde bulunmuşlardır. Bunlardan birçoğunun, güvenlik güçlerinin ellerinde düştükten sonra uğradıkları dehşet verici fiziksel ve psikolojik işkencelere ilişkin iç paralayıcı ama inanılır öyküleri vardır. Yalnızca sayısal olarak bakıldığında bu zorunlu göç olayı, İngiltere’nin batısındaki Galler bölgesinin, 10 yıl içinde boşaltılmasına eşit bir yerinden edilme olayıdır. Üç bin köy, mezraa ve ilçenin yakılıp yıkılarak oturulmaz hale getirilmesi son derece endişe verici bir konudur.

---

¹ Örneğin bkz. Report of the UN Special Rapporteur on Torture, 27 Ocak 1999, (E/CN/1999/61/Add.1), 104. para; İşkenceye Karşı BM Komitesi, Summary Account of the Results of the Proceedings Concerning the Inquiry on Turkey, 9 Kasım 1998, 38. para; Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı ve Aşağılayıcı Muamelenin veya Cezalandırmanın Önlenmesi Komitesi, Public Statement on Turkey, 6 Aralık 1998, 10. para.

Bu yerleşim yerleri yeniden inşa edilmez ve eski sakinlerinin geri dönmelerini sağlayıcı tedbirler alınmazsa, bölge büyük ölçüde insansız hale gelirken, Türkiye'nin diğer kısımlarında gecekondü sakinleri, gri ve kara ekonomilerde büyük ölçüde bodur ve üretken olmayan hayatlar sürerek zar zor geçineceklerdir. Eğer sorunlar şimdi dile getirilmezse, "bomboş" kalan Bölge hem Türkiye ve hem de AB için ekonomi ve gelişme açısından sürekli bir başağrısına dönüşecektir.

Savaş, Türkiye'nin sınırlarının ötesine de taşmıştır. 2000 yılının Mayıs ayında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türk askerlerinin Kuzey Irak'taki bir sınırötesi hareketine ilişkin Issa ve diğerleri v. Türkiye davasını kabul edilebilir bulunduğunu açıklamıştır.² Bu dava, 1995 yılında Türkiye sınırına yakın Kürt güvenlik kuşağı içinde öldürülmüş yedi çobana ilişkindir. 2000 yılının yaz aylarında ise, Türk savaş uçaklarının bölgeye yönelik bir saldırısı sırasında Kuzey Irak'ta 47 sivil ölmüştür. Kısa bir süre önce Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne getirilen 'Mansur Pad ve diğerleri' davasında kanıtlandığı gibi, benzeri sınırötesi saldırılar İran'da da gerçekleştirilmiştir. Bu dava da, İran'ın Urumiye bölgesinde Türk ordusunun hareketi sırasında 7 köylünün öldürülmesi olayıyla ilgilidir.³

Altyapı itibariyle Güneydoğu, Türkiye'nin ortasına ve batısına oranla her zamankinden çok daha geri kalmıştır. Bu, özellikle nüfusu doğrudan etkileyen iki hizmet bağlamında dikkate değer ölçüdedir: Öğretim ve sağlık. Ama aynı zamanda ekonominin gelişmemiş doğası ve küçük işletmelerle zanaat sektörlerinin serpilmemiş olması da anında dikkati çeken bir durumdur. Türkiye'nin batısıyla karşılaştırıldığında bu bölgede orta sınıf yoktur. Orta sınıf yaratılmaksızın üstünde gürbüz bir demokratik etosun gelişebileceği sivil toplum kurumlarını yaratmak daha zordur.

Psikolojik olarak Kürt nüfusun Türk Devleti ile barışması gibi zor bir görev sözkonusudur. PKK'yı desteklememiş olan Kürtler bile, pratikte savaşı Kürt sivil nüfusla sürdüren güvenlik güçlerinin şiddete dayalı baskıcı uygulamaları ile ulusal ve siyasi bilinç kazanmışlardır. Bugün Kürt nüfusu, Kürt ulusal kimliğine ilişkin olarak 1984 yılındaki PKK ayaklanmasının arifesinde olduğundan daha güçlü bir fikre sahiptir. Eğer, idrak edilen adaletsizlik karşısında oluşan ulusal hareketlerden yola çıkılarak bir değerlendirme yapılırsa, bu ulusal dayanışma duygusunun ortadan kalkacak gibi olmadığı anlaşılacaktır..

Kürtler'in tamamı, henüz hiçbir anlamda bir Kürt etnik bilincine sahip değildirler. Kentleşmiş bölgelere göçle, çok sayıda Kürt'ün Türk eritme kabı (Melting pot) içinde psikolojik ve fiziksel olarak entegre olması amaçlanmıştır. Bu, Türkiye'nin 1920'li ve 1930'lu yıllarda Kürdistan üstündeki baskısını karakterize eden kitlesel sürgünlerden bu yana kullanılan bir şablondur. Bununla birlikte, Lübnan örneğinin gösterdiği gibi kent deneyiminin herkes için

² Issa ve diğerleri v. Türkiye; Kabul Edilebilirlik Kararı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (başvuru no: 31 821/96).

³ Mansur Pad ve diğerleri v. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (başvuru no: 60167/00).

entegre edici olmadığı da doğrudur. Tam tersi, daha önce sadece kültürel ya da dinsel bir farklılık duygusu olan şeyi politize edebilir ve etmektedir. ⁴

1984'ten 1999'a Kürt çatışması Kürt siyasi ve etnik bilinçliliğinin epeyce inkar edilmez bir biçimde konsolide olmasına yol açmıştır. Bu, Profesör Doğu Ergil tarafından 1995 yılında gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarından da bellidir (bundan böyle Ergil Raporu diye sözedilecektir).⁵ Kendisi verileri eşit olarak Güneydoğu'da yaşayan Kürtler ile diğer bölgelerde göç almış yerler arasından toplamıştır. Ankete katılanlardan yüzde kırkı esas kimliklerini etnik kimlik (yani Kürt) olarak belirtmişlerdir; esas kimliklerini ulusu baz alarak (yani Türk) belirleyenlerin sayısı bunun yarısı kadardır. Ankete katılanlardan yüzde 10'u ise, dini belirleyici kimlik olarak beyan etmişlerdir. Bu da göstermektedir ki, göçten bağımsız olarak etnik kimlik, Kürtler açısından somut olarak en önemli kimlik temelidir.

Bununla birlikte kırsal alanlardan kentsel bölgelere taşınma, hemen hemen kesin olarak siyasi görüntüde değişiklikler içermektedir. Şiddet içeren bütün Kürt ve Türk hareketlerinin köylerde değil ve fakat kent çevresinde tasarlanmış olması dikkate değer bir husustur. Bu akılda tutulduğunda köylerin, PKK'yı yenilgiye uğratmak gibi kısa erimli bir amaç ile kentsel bölgelere kitlesel göçe yol açacak biçimde zorlamayla boşaltılmasının, tam tersi uzun erimli etkilere yol açabileceği söylenebilir. Köy boşaltma programı, Suriye'nin üstünde hala hak iddia ettiği, siyasi açıdan hassas bölgelerden biri olan Hatay da dahil birçok kentsel alanda Kürt nüfusunun büyük oranda artmasına yol açmıştır. Dahası, Kürtler'in yüzde ellisi onbeş yaşın altında olduğundan, 1990'lı yıllarda çoğunlukla sırtlarına dayanmış namlularla evlerini terke zorlanan Kürtler'den bir milyondan fazlasının, etkilenmeye çok açık bir yaşta olduğu farzedilebilir. Muhtemelen bu gücenik ve tepkili genç insanlar öğrenim olanağından da, herhangi bir beceriden de yoksundurlar ve beklentileri işsizliktir. Daha da kötüsü, haksızlığa uğramışlık duygularını pekiştiren bir kırsal Kürt geçmişine ilişkin idealize edilmiş bir görüşü benimsiyor ve bu görüşe destek veriyor gibidirler.

Kısacası, Kürt meselesini çözmekten çok uzak olan Türkiye Devleti, Kürtler'in bu psikolojik durumlarının gelecekte kontrol altına alınması ya da yatıştırılması çok daha zor olacak coğrafi ve psikolojik alanlara yaymış olabilir.

Kürtler, Türkiye'nin içinde orantılı olarak çoğalmaktadırlar. 1989 resmi istatistiklerine göre eskiden beri Kürtler'in yaşadığı bölgelerde ortalama doğum oranı 2,75 iken eskiden beri Türkler'in yaşadığı bölgelerde bu oran 1,49'dur. Türkler'in yüzden otuzbeşten daha az bir bölümü 15 yaşın altındadır. Kürtler'in daha yüksek olan doğum oranları, Kürt nüfusun muhtemelen bütünün yüzde onbeşinden fazla olmadığı, 1927 ve 1935 yıllarında yapılan

---

⁴ 1950'li ve 1960'lı yıllarda Maruni, Dürzü ve Şii topraksız köylülerin, kentin ekonomik açıdan genişlemesi sonucu Beyrut'a göçünün, Lübnan'da ulusal bilinçliliği yerleştireceğine yaygın olarak inanılıyordu. Beyrut ulusal bir erime kabı haline gelecekti. Hiç de böyle olmadı. Tam tersi, köyde yalnızca dinsel ve kültürel bilinçlilikleri olan topraksız köylüler modern kent yaşantısının yabancılaştırıcı muhtevası içinde siyasal bilinçlilik acquire eder hale geldiler. Premodimantly confessional bir hue alan siyasal bilinçlilikleri yüksek ölçüde geri dönüldürülemez bir hal alıh confession lardan bir tanesinin iktidarın kilit notkalarını tekeli altına aldığı bir muhteva kazandı ve nihai olarak iç savaş patlak verdi.

⁵ Doğu Meselesi: Analizler ve Kanıtlar, Türk Ticaret Odaları Birliği, 1995 Temmuz.

Cumhuriyet'in ilk demografik araştırmalarından bu yana çokça iddia edilmiştir. 1970'li yılların ortalarında Kürtler'in toplam nüfusun yüzde 19'unu oluşturduğu; ancak bunun şimdilerde muhtemelen yüzde yirmi dolaylarına çıktığını söylemek hakça olacaktır.⁶ Geleceğe ilişkin kesin bir tahmin yapmak mümkün değilse de insan iki genel olasılığı izleyerek varsayımda bulunabilir:

- (i) Kürtler, Türkiye genel nüfusu içinde azalmaktan ziyade artacak gibi görünmektedirler.
- (ii) Kürt ulusal duygusu kaybolmak yerine büyüyecek gibi görünmektedir.

Türk nüfusun çoğunluğunda Kürtlerle ilgili olarak yanlış bir anlayış vardır. Kürt konusunun herhangi bir biçimde ifade edilmesinin, ülkenin parçalanmasına doğru giderek büyüyecek bir adım oluşturacağını düşünenlerin sayısı oldukça fazladır.. Bu yanlış kavrama büyük ölçüde Türkiye'nin Kürt bölgelerinin Türk nüfusun büyük bir bölümü tarafından görmezden gelinmesi üstüne oturmaktadır. Asker üniformalı olanlar dışında -ki bunların Kürt ayırıcılığını bastırmak gibi deklare edilmiş bir amaçları bulunmaktadır- pek az kişi Kürt bölgelerini ziyaret etmektedir. Bir başka deyişle, Kürtler'le karşılaşmaları, başlangıcı itibariyle uzlaştırıcı olmaktan ziyade düşmanca olarak tanımlanabilir. Okulda ve toplumda aşılanmış değerler açısından Kürt dili, kültürü ve Türkiye'nin basit bir 'tekkltrl' değil de gerçekte 'çoğul' bir toplum yapısına sahip olduğuna ilişkin beyanlar, Türk Devleti'ne yönelik gerçek ya da potansiyel birer tehdit olarak görülmektedir.

Türk Devleti ve Türk seçmenlerin çoğunluğu Kürtlük'n ulusal dışavurumunu ayırıcıcı bir duygu olarak görmeye devam etmektedirler. Kürtler güvenilmez görülmektedir. 1992 yılında Sabah gazetesinde yapılan bir kamuoyu yoklaması Türkler'den yalnızca yüzde 25'inin Kürtler'le kardeşçe bir arada yaşayabileceklerini hissettiklerini göstermektedir. Bu kamuoyu araştırması ayrıca, Kürtler'in siyasal hırslarına ilişkin ciddi bir güvensizliğin olduğunu ortaya çıkartmıştır. Ankete katılanların 89'u Kürtler'in kendi devletlerini kurmak istediklerine ikna olmuş durumdadırlar.⁷ 1992 yılından beri süren savaşın bu tür kuşkuları pek de yatıştırdığı söylenemez. Ancak 1995 Ergil Raporu'na göre ankete katılan Kürtler'in yüzde 70 kadarı, ister federasyon ya da özerklik içinde olsun isterse yerel idari reformun gerçekleşmesi söz konusu olsun Türkiye içinde kalmayı istemektedirler. Ankete katılanlardan yalnızca yüzde 12'si ayrı bir Kürt devleti istediğini söylemiştir. Bir başka deyişle, Türkler'in kuruntuları ile Kürtler'in arzuları arasında temelden bir yanlış anlama vardır. Bu yanlış anlama, Devlet'in en üst kademelerinde dahi geçerlidir.

Başbakan Bülent Ecevit, yakın bir geçmişte, 1999 yılının Ağustos ayında, haftalık Fransız haber dergisi Nouvel Observateur'e şunu söylemişti: "Kürtler kültürel özerklikten bahsediyorlar; ama herkes onların bağımsızlık istediğini çok iyi biliyor."⁸ Bu gibi yanlış anlamaları ortadan kaldırmak ve Türkiye'nin tamamında vatandaşları, tek bir devlet içinde bir dizi farklı kimliğin başarıyla

⁶ Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan, Londra, 1992, 15. s.

⁷ Middle East International, No. 423, 19 Nisan 1992

⁸ Agence France Presse, 25 Ağustos 1999.

birarada varolabileceğine inandırmak konusunda bir güven ortamı sağlayabilmek için, büyük bir “yürek ve akıl” deneyimi gereklidir.

Son anayasa değişiklikleri bile Kürtlerin, Türklerle eşit bir biçimde olmaları gerektiğini ortaya koyamamıştır.

Her ne kadar hükümet bu konuda politika değişikliğine gittiğini söylüyorsa da, temel olarak devletin politikasında gerçek bir değişimin olduğunu söylemek zordur.

Türkiye devletinin 70 yıl sürdürdüğü inkarcı politikanın kan ve göz yaşından başka bir şey getirmediği ve ülkeyi ekonomik çıkmaza sürüklediği bir gerçektir. Demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla birlikte gerçekleştirilmesinin Kürt sorununun çözümüne bağlı olduğu artık tartışma götürmemektedir. Elbette 80 sene boyunca ‘Kürt yoktur’ politikasını sürdüren Türkiye devletinden Kürt sorununu bir anda çözümünü beklemek gerçekçi olmayacaktır.

Bu nedenle, başta Kürt sorunu olmak üzere, demokrasi, temel hak ve özgürlüklerin tam olarak yerleşmesi için az da olsa devam eden tartışmanın geliştirilmesi, demokratik bir platformun oluşması için devletten ve Avrupadan beklenen görevler vardır.

Umarız ki bu çalışmanın buna bir katkısı olacaktır.

III) Türkiye’den beklenenler

a) Kopenhag Kriterleri

AB’nin taleplerini oluşturan temel esas Kopenhag kriterleridir. Bu kriterler üç temel noktada toplanmaktadır ve tartışma yaratmayacak kadar nettir. Bunlar; politika, hukuk ve ekonomi alanlarını içermektedir.

Birinci temel nokta; demokrasi, insan hakları, hukuk normları ve azınlıkların korunmasıdır.

İkincisi; AB’nin mevcut hukukunun Türkiye iç hukukuna uyarlanmasıdır.

Son nokta; pazar ekonomisini ve iç ekonomik rekabetten gelecek baskıya karşı direnme gücüne sahip olmasını içermektedir.

Avrupa Konseyi’nin 21-22 Haziran 2001 tarihli toplantısında, aday ülkelerin ancak bu şartları eksiksiz olarak yerine getirmesinden sonra birliğe katılabilecekleri karar altına alındı. Kopenhag politik kriterlerini tam ve eksiksiz olarak yerine getirmede Türkiye’nin AB’ye tam üye olamayacağı açıktır. Aday ülkeler arasında politik kriterler açısından en sorunlu ülkenin Türkiye olduğu tüm AB ülkelerinin hükümet ve hükümet dışı kurumları tarafından da açık olarak ifade edilmektedir.

AB'nin Kürt sorunu gibi bazı konularda taviz vererek Türkiye'yi tam üyeliğe kabul etmesi pek kolay olmayacaktır. Çünkü böyle bir davranış, son 50 yıldır sürekli olarak geliştirilen temel hak ve özgürlükler anlayışının darbe alması anlamına geleceği gibi, birliğe karşı da bir güvensizlik oluşturacaktır.

1) Hukuk reformu

- Son anayasa değişikliklerinin kozmatik olduğu yaygın bir görüş olarak dile getirilmektedir. Kürtler'in ve diğer azınlıkların tanınması ve haklarının kabulü, Türkiye tarafından daha önce azınlık olarak kabul edilmeyen etnik, dilsel ve dinsel toplulukları da kapsayacak biçimde yapılmalıdır.
- AB, Kürt sorununun çözümü ve temel insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi için, başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Parlamentoları Asamblesi olmak üzere, kararlarına sahip çıkarak gerekenleri acilen yapmalıdır. Aksi takdirde, AB'nin, sorumluluğunu yerine getiremediği için kredibilitesi ve saygınlığı zedelenebilir.
- Türkiye, azınlık seslerinin özgürce duyulmasının ve parlamentoda temsil edilmesinin kolaylaşmasına izin verecek biçimde siyasi parti ve seçim sistemlerini değiştirecek bir çalışma grubu oluşturmalıdır.
- Demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne aykırı Olağanüstü Hal (OHAL) ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kaldırılmalıdır.

1997 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Profesör Bülent Tanör, Türkiye'de demokratik normların ve özgürlüklerin yerleşmesi için binlerce hukuksal ve anayasal değişikliği detaylandıran bir rapor yazdı. (bundan böyle TÜSİAD Raporu diye anılacaktır).⁹ Yayınladığı tarihte bu rapor, Türk kurumsal yapısının tutucu unsurları tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Halbuki TÜSİAD raporu, demokratik bir tartışma platformunun yaratılmasına yardımcı olabilirdi. Aşağıya aldığımız bazı öneriler eğer zamanında toplum içinde tartışmaya açılabilseydi bugün bulunduğumuz yerden daha ileri bir noktada olabilirdik:

- Hukukun üstünlüğünü açık ve tartışmasız bir biçimde devlet çıkarlarının üstüne çıkartmak. Devlet, hukukun üstünlüğünü ayakları altında çiğnememelidir.
- Türkiye'nin yönetiminde açık ve tartışmasız olarak seçilmiş yönetimin üstünlüğü. Buna, özellikle Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve güvenlik güçleri başta olmak üzere bütün kurumların demokratik denetime kesin olarak itaatleri etmeleri de dahil edilmelidir. TÜSİAD Raporu'ndaki ifadeyle, "Milli Güvenlik Konseyi, anayasal bir kurum olmaktan çıkartılmalıdır."¹⁰

⁹ Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, İstanbul, 1997 Ocak, Prof. Bülent Tanör tarafından yazılmıştır.

¹⁰ TÜSİAD Raporu, 91. s.

Raporun yayınladığı tarihte bu tavsiye büyük bir kızgınlığa yol açmıştı.

- İnsan Hakları Konusunda Avrupa Konvansiyonu ile uyumlu temel demokratik reformlar geciktirilmeden onaylanmalıdır. Konvansiyon'un, Türkiye'nin yerel yasalarıyla içiçe geçmesine önem verilmelidir.
- Antiterör Yasası yürürlükten kaldırılmalı, ifade ve toplanma-gösteri özgürlüğünün bastırıldığı, kısıtlandığı veya cezalandırıldığı diğer bütün yasa hükümleri kaldırılmalıdır.
- Siyasi partilere bölgeleri, inançları ya da etnik kimlikleri temsil etmeleri için sınırsız özgürlük verilmelidir. En hayati çıkarlarının parlamentoda temsil edilmesine izin verilmediğini hissedenler, kendi ilgi alanlarıyla ilgili kamuoyu desteği arama özgürlüğüne sahip olmalı ve bu ilgi alanlarını ulusal foruma sunma fırsatına kavuşmalıdırlar. Siyasi partilerin, ulusal veya dini kültürlere dayalı farklılıklardan ya da Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde mezhep, ırk ya da dil farklılıklarından kaynaklanan ulusal azınlıklar olduğunu iddia edemeyeceğini veya Türk dilinden farklı bir dili veya kültürü korumak, geliştirmek veya teşvik etmek suretiyle Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde azınlıklar yaratarak ulusal bütünlüğü tehlikeye sokmak gibi bir amaç güdemeyeceğini veya bu etkiyi yaratacak herhangi bir eylemde bulunamayacağını (81. madde) ve "Siyasi partilerin, bölünmez bütünlüğü olan ülke sınırları içinde bölgecilik veya ırkçılık amaçları güdemeyeceğini ve bu tür etkinliklere girişemeyeceğini" (82. madde) belirten Siyasi Partiler Yasası'nın (2820 sayılı yasa) bazı bölümlerinin kaldırılması gerekmektedir. Bu haliyle sözkonusu yasa, örneğin, Kürtlere bazı hakların tanınması konusunda, başka bazı girişimlere de müsamaha etmelidir. Seçimlerde bir partinin parlamentoda sandalye kazanabilmesi için, ülke çapındaki oyların yüzde 10'unu alması gerekmektedir. Bu durum, azınlık seslerinin büyük ölçüde dışlanması anlamına gelmektedir. Ayrıca, kızgın ve küskün azınlıkları demokratik çerçevenin dışına çıkma ve bu yolla etkili olma eğilimine sokacağı için faydacı bir yaklaşım da değildir. Parlamentoda temsil edilmek için gerekli eşik yüzde 5'den yüksek olmamalıdır.
- İnsan Hakları Konusunda Avrupa Konvansiyonu çerçevesinde sağlanmış hakları ve özgürlükleri ihlal eden yasalar uyarınca verilen para cezaları, gözaltı ve hapis hükümleri Avrupa Birliği kriterlerine uymamaktadır. Bu tür yasalarla, halihazırda cezaevinde tutulan örneğin, DEP eski milletvekilleri Leyla Zana, Hatip Dicle, Orhan Doğan ve diğerleri serbest bırakılmalıdır.
- Siyasi davalarda, savunma avukatlarının taciz edilmesi ve bazı kişiler tarafından tehdit edildiklerinde onların yeterince

korunmaması da bir gelenek halini almıştır. (Öcalan davasında savunma avukatlarına yönelik taciz ve engellemelerde olduğu gibi) Avukatların, savunma görevlerini yasalara uygun bir şekilde yerine getirmeleri için yeterli güvence sağlanmalıdır. Avukatlar bu görevlerini yerine getirirken, yasaları uygulamakla görevli kurumlar veya halk tarafından engellenmeden fonksiyonlarına uygun bir şekilde korunmalıdırlar.

2) Siyasi partiler ve seçim yasaları

12 Eylül 1980 darbesinden sonra, ilk sivil hükümetin 1983 yılında işbaşına gelmesinden bu yana, 15 siyasi parti, parlamenter bir demokraside fazlasıyla aldatici sayılabilecek gerekçelerle kapatılmıştır. Bu durum, Türkiye’de hakim olan baskıcı siyasal atmosferi yansıtmaktadır. Yasal olarak oluşturulmuş siyasi partiler, yasa takipçileri tarafından daha büyük bir koruma altına alınmalıdır. Dahası, mülkleri, büroları ve üyeleri güvenlik güçlerinin uyguladığı tacizlere, gözaltılara ve ihlallere karşı bir çeşit dokunulmazlığa sahip olmalıdır.

Yukarıda tartışılan yasaklayıcı ve kısıtlayıcı siyasi parti ve seçim yasalarının dışında Kürt bölgelerinde ve muhtemelen başka yerlerde de seçimlerde birçok usülsüzlükler, hileler yapılmaktadır. Bunlar arasında adaylara, adaylara mali destek verenlere ve seçmenlere, güvenlik güçleri ve bazı etkili yerel güçlerce yapılan kaba saba tehditler ve yıldırımlar, başkalarının yerine oy kullandırılması, seçim kampanyalarının engellenmesi, devletin gözünde mutaber sayılmayan adaylara ve parti görevlilerine tecavüz gibi uygulamalar sayılabilir.

Düzenli, yasal, hesabı verilebilecek kadar adil ve özgür seçimlerin yapılmasını güvence altına almak için birçok adım atılması gereklidir. Bu konu, bir çeşit AB seçim gözlemcisinin işe karışmasını gerektirecek gibi görünmektedir.

3)Yargı organları ve yargı kararlarını uygulayan kurumlar

Hem yargı kurumlarının hem de yargı kararlarını hayata geçiren kurumların uygulama standartları Avrupa Birliği üye ülkelerinde gerekli normların çok aşağısındadır. Uygunsuz ya da yetersiz prosedür, yetersiz ve kalitesiz kanıtlar ve yalnızca soruşturma sırasında alınmış itiraflara dayanarak hüküm verme tipik kusurlardır. Gerek yargı kararlarını hayata geçiren kurumların, gerekse güvenlik güçlerinin hem savaşınlara hem savaşıcı olmayanlara yönelik muameleleri, keyfi gözaltına alma, yasadışı arama, işkence, yargısız infaz, gözaltında kaybetme ve kişileri kimseyle görüşürmeden gözaltında tutma bağlamında, AB üye ülkelerinden beklenen standartların çok aşağısındadır. Bu durum, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 1996’dan itibaren verdiği bir dizi karardan da anlaşıldığı gibi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin, Türkiye’nin İnsan Hakları Konusunda Avrupa Konvansiyonu’nu büyük ölçüde ihlal ettiğini belirleyen benzersiz kararında da belirtilmiştir.¹¹

¹¹ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Interim Resolution DH (99) 434- Action of the Security Forces in Turkey: Measure of a General Character, 9 Haziran 1999.

Devletin üst düzey yöneticileri tarafından işkence uygulamasının engellenmesi konusunda somut adımlar atılacağına dair verilen güvencelere rağmen, bu sözler hayata geçirebilmiş değildir. Hem eski Cumhurbaşkanı Demirel hem de Başbakan Bülent Ecevit işkencenin bir devlet politikası olmadığını ve sistematik olarak uygulanmadığını iddia etmişlerdir. Ancak TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nun 2000 yılı Mart ayı raporu bunun tersini göstermektedir. Komisyon, aynı konuda yaptığı bir soruşturmada, 1998 yılından sonra bir gelişme olmadığı nihai hükmüne varmıştır: Komisyon, bir işkence olayıyla ilgili olarak yargılanan sanık polislerin davalarının iki yıldan beri sürmekte olduğunu ve henüz bir hükme varılmamış olduğunu tesbit etmiştir. (Yaptığımız tesbitlere göre, bu kitabın baskıya girdiği tarihlerde dava hala sonuçlanmış değildi.)

Karakollarda ve cezaevlerinde rüşvet ve gözaltındakilerle hükümlülere kötü muamele iddiaları hala devam etmektedir. Meclis İnsan Hakları Komisyonu'nun eski başkanı Aydın milletvekili Sema Pişkinsüt, işkence uygulamasının gerçek suçlularının, alt ve orta düzey memurlar değil ve fakat daha üst düzeydekiler olduğunu beyan etmiştir ki bu, valiler ve savcıların suçlanması anlamına gelmektedir. Pişkinsüt'ün iddialarında ısrar etmesi ve bu konuda devleti eleştirmesi üzerine, önce partisi DSP tarafından komisyon başkanlığından alınmış ve yerine MHP'li bir üye getirilmiştir. Pişkinsüt daha sonra da partisinden ihraç edilmek istenmiş, ama kendisi istifa ederek DSP'den ayrılmıştır.

Bütün düzeylerde yeterli ve uygun eğitim verilmesinin büyük ölçüde gerekli olduğu açıktır ama, eğer 'en yüksek makamlar'ın işkenceye izin vermesini engelleme konusunda yeterli bir etki sağlamak istiyorsa, TBMM İnsan Hakları Komisyonu buna ek olarak AB'nin moral desteğini ve aktif ilgisini de talep edecektir.

Hükümet tarafından göreve getirilen personelin kalitesiyle ilgili olarak sorunlar devam etmektedir. 1999 yılının Ağustos ayında karakolda gözaltında tutulan insanlara işkence edilmesiyle ilgili, kamuya açık bir duruşmada İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Sami Sönmez, dikkate değer ölçüde samimi bir ikrarda bulunarak "Özel hayatı karanlık insanları polis olarak işe aldık. Bunlar eski gece kulübü badigardları ya da barmenleridir. Bu görevleri sırasında kuşkulu, yasadışı işlere bulaşmışlardır. İlerde polis olarak işe almazdan önce lise mezunlarını özel bir imtihandan geçireceğiz." beyanında bulunmuştur.¹²

Şu anda görevli polislerin kalitesinin gözden geçirilmesi veya bunların kabul edilebilir bir standart doğrultusunda eğitilmesi gereklidir. Bu standart düzeyine ulaşmakta başarısız olanların polislik mesleğinden çıkartılmaları bir zorunluluk olarak ortadadır.

4)Polisin Ceza Muafiyeti

---

¹² Milliyet, 14 Ağustos 1999.

Türkiye’de polis ve jandarma güçlerinin içinde öylesine hakim bir kültür vardır ki, bunlar, göreceli bir ceza muafiyeti ile ağır insan hakları ihlalleri yapabilmektedir. Geçen altı yıl boyunca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları, Türkiye’nin, güvenlik güçlerinin insan hakları ihlalleri iddialarını soruşturmakta devletin yetersiz kalması yüzünden İnsan Hakları Konusunda Avrupa Konvansiyonu’nu tekrar tekrar ihlal ettiğini göstermektedirler.¹³ Uluslararası Af Örgütü, Türkiye’deki güvenlik güçlerine ilişkin 1996 yılı raporunda şunları açıklamıştır:

“Ordunun, jandarmanın ve polisin üst denetimi ve kontrolü hükümetin esas görevlerinden biri olmalıdır... Güneydoğu’da on yıldan fazla bir zamandır süren silahlı anlaşmazlıkta insan hakkı ihlalleri konusunda polisi ve jandarmayı koruyan ceza muafiyeti artık polisin ve jandarmanın İstanbul ve Ankara’da yaptığı istismları da kapsayacak biçimde genişlemiştir.”¹⁴

1996 yılında Manisa’da çocuklara işkence eden, gazeteci Metin Göktepe’yi döverek öldüren ve Diyarbakır Cezaevinde on hükümlüyü döverek öldüren 65 polis ile jandarmanın yeterli bir biçimde cezalandırılması mümkün olamamıştır. Kötü muameleden ve işkenceden hüküm giyenlere verilen cezaların artırılması yönündeki yeni mevzuata rağmen, polisin görevini kötüye kullanmasını engellemeye yönelik etkili bir yasa takibi mekanizmasına ihtiyaç vardır.

AB, Türkiye’ye bu amaca ulaşması için tavsiyelerde bulunmalıdır.

5) DGM’ler ve OHAL

Özellikle iki sistem hukukun üstünlüğünü aşındırmaktadır. Olağanüstü Hal Yasası (1987 tarihli 285 sayılı kanun hükmünde kararname) ile Devlet Güvenlik Mahkemesi sisteminin her ikisi de Türkiye’de hukuk üstünlüğünün tam anlamıyla yürürlükte olduğu iddialarını geçersiz kılmaktadırlar. PKK’nın silahlı mücadeleyi bıraktığını açıklamasının ardından her ikisinin de lağvedilmesi gerekir idi. 1996 tarihli İl İdareleri Yasası bütün il valilerine ya İçişleri Bakanlığı kanalıyla ya da el altındaki herhangi bir silahlı kuvvetler birliğine çağrıda bulunmak suretiyle sözlü olarak görev emri verme yetkisi sağlamış ve daha da ötesi, bu birliklere komşu ülkelerde sıcak takip hakkı da vermiştir. Buna ilaveten valiler herhangi bir siyasi partinin ya da derneğin taşınmaz mülklerini dilediklerinde araştırmakta özgürdürler. Bu tür yetkiler, demokratik normların ve hukukun üstüne çıkmak demektir.

Bu iki sistem de kaldırılmalıdır.

¹³ Carla Buckley, Turkey and the European Convention on Human Rights, (Londra 2000).

¹⁴ Af Örgütü, Türkiye: No Security without Human Rights, (Londra 1996), 118-199 ss.

b) Eğitim hakkı

Yargı kurumları ile yargı hükümlerini uygulamaya sokan kurumlarda, hukuka ve güvenlik güçlerinin tabi olduğu yasal mevzuata uygun ve hukukun üstünlüğü uygulamasında gerekli olan standartlar çerçevesinde eğitim verilmelidir. Yargı hükümlerini yürürlüğe sokan personelin kalitesi, eğitimle, daha seçici işe alma yöntemleriyle ve polis olmanın gerekliliklerini istismar eden görevlilerin meslekten uzaklaştırılması yoluyla yükseltilmelidir.

Kürtlerin yaşadığı bölgelerde öğretimin altyapısal olanakları ve eğitimin kalitesi, Türkiye'nin diğer bölgeleriyle aynı düzeye çıkartılmak amacıyla bir dönüşüme tabi tutulmalıdır. Öğretmenler yerel toplumu ve kültürü bilen yerel insanlar olmalıdır. Evlerde ağırlıklı olarak Kürtçe konuşulan bölgelerde, ilkokullarda öğretim Kürtçe olmalı; ortaöğretimde Türkçe'ye geçiş için de bir hazırlık programı geliştirilmelidir.

Türkiye sathındaki okullara, insan hakları ve demokrasi zorunlu ders olarak konmalı ve medyada da bu konularda tartışılmalar yapılmalıdır (belki, resmi ve sivil kurumların elbirliği ile).

1)Öğretim, Kültür ve İnsan Hakları

Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğu, insan hakları ve demokrasi konularında çok yetersiz bilgilere sahiptir. Türkiye'de hem devletin hem de toplumun otoriter eğilimleri göze alındığında bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Söz konusu durum, ancak kamuoyunun bu konularda bilgilendirilmesiyle, özgür tartışmalarla ve bu alanda yapılacak eğitim faaliyetleri ile değiştirilebilir. Türkiye'nin eğitim-öğretim felsefesinin temel ilkeleri bu otoriter çizgiyi çok berrak bir biçimde açığa vurmaktadır:

Türk ulusal öğretim sisteminin kapsamlı amacı Türk ulusunun bütün üyelerini eğitmektir:

1. *Atatürk'ün reformlarına ve ilkelerine ve Anayasa'da belirtildiği haliyle Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına inanan; Türk ulusunun milli, ahlaki, insani, ruhi ve kültürel değerlerini onaylayan, koruyan ve geliştiren; ailesine, ülkesine ve ulusuna bakan ve kollayan yurttaşlar olarak.*¹⁵

Bu görev tanımı, parlamenter demokrasi bir yana, yaratıcı öğretimin ayrılmaz bir parçası olan açık tartışma ve eleştirel yaklaşıma dahi imkan tanımamaktadır.¹⁶ Ne de Türkiye'de toplumu ve devleti biçimlendiren değerler konusunda değişik bir fikre sahip olabilecek kişilerin fikir ve ifade özgürlüklerini kullanmalarına izin vermektedir. Türkiye, yarım yüzyıl öncesi için geçerli olup da bugün artık var olup olmadıkları tartışmalı değerlere yapışıp kalmaktan kurtulmalıdır. Öğretim sistemini bütünüyle sıkı bir denetim

¹⁵ Milli Eğitim Temel Yasası (1973, değiştirilme tarihi 1989).

¹⁶ İnsan yalnızca Fransa'da Napolyon Bonapart'ın, Almanya'da Bismark'ın benzer bir öğretim formülü uygulaması üstünde fikir yürütse, bu türden doktriner bir katılığın nasıl uygunsuz kaçacağını görmemezlik edemez.

altında tutma saplantısının bir işareti de, kısa bir süre önce alınan, okul kitaplarındaki matematik problemlerinde “P” ve “K” harflerinin kullanılmasının yasaklanması kararıdır.¹⁷ Türkiye’nin öğretim sisteminin ve sosyal anlayışının daha gevşek ve çok daha toleranslı bir yaklaşıma ihtiyacı vardır. Ortaöğretimin ikinci döneminde, temel öğretim bileşenlerinden biri, demokrasinin ve insan haklarının incelenmesi olmalıdır. Ancak buna, yetişkin nüfus içinde de demokrasi ve insan hakları ilkeleri bilincini yerleştirme çabalarının eşlik etmesine ihtiyaç vardır.

2)Doğu ve Güneydoğu’da Öğretim

Kürt bölgelerinde eğitime ilişkin sorunlar devam etmektedir. Güneydoğu’da öğretim her zaman, Türkiye’nin batısındaki oranla daha zayıf durumda olmuştur. 1990 yılında ulusal okuryazarlık oranı yüzde 77 iken Mardin ilinin ortalaması yüzde 48’dir.¹⁸ Çatışmaların sonucu kentlerde öğretimin içine girdiği büyük karmaşanın yanısıra kırsal kesimde de birçok okulun öğretmensizlikten ya da güvenlik gerekçesiyle kapatıldığı ve bu durumun hala devam ettiği biliniyor.

Bu nedenlerle Güneydoğu’daki okuryazarlık oranı ile ulusal okuryazarlık oranı arasındaki orantısızlığın arttığını varsayabiliriz. Kız çocuklar arasında okulu bırakma oranı özellikle yüksek olduğundan, kız çocuklar arasında okuma-yazma bilmeyenlerin oranı erkek çocuklara göre bir hayli yüksektir. Öğretim düzeyinin düşük olmasının bir sebebi de, öğretmen okullarından mezun olan genç öğretmenlerin Güneydoğu’da öğretmenlik yapmak istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bölgede görev alan birçok öğretmen, mecburi hizmet süresi dolar dolmaz bölgeden ayrılmaktadır.

Bir başka büyük mesele, öğretmen-öğrenci oranları düşük olduğundan ayrılan fonların da düşük olmasıdır. 1990’lı yıllarda güvenlik güçlerinin köy boşaltmalarının bir sonucu olarak Diyarbakır şehri, kendisini alışılmış otuz küsur öğrencili sınıflarla değil fakat doksan öğrencili sınıflarla uğraşır bulmuştur. Gerçekte ise, kuşkusuz zorunlu yer değiştirme yani göç, okul bırakmalarının büyük ölçüde artmasına yol açmıştır.

Okuldan ayrılma Güneydoğu’da çok önemli bir sorundur. GAP Mastır Planı, okuldan ayrılma meselesinin dökümü olarak bölge illerinden birinden aşağıdaki sayıları aktarmıştır: İlkokul düzeyinde çocuklardan yalnızca yüzde 70’i okula gider görünmektedir; bunlardan yalnızca yüzde 18’i ortaöğretime başlamaktadır ve bunların yalnızca yarısı, yani yaş gubu toplamının yüzde 9’u

---

¹⁷ Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı, bir ilkökul matematik kitabının editörlerine, biraraya geldiklerinde, yasaklanmış Kürdistan Emekçiler Partisi’nin (PKK) kısaltmasına benzediğinden cebir denklemlerinden “P” ve “K” harflerinin kaldırılması talimatı vermiştir. Bu olay akla Türkiye’de, bunlar Kürtler’in ulusal renkleri olduğundan trafik ışıklarının standart kırmızı, sarı, yeşil renklerinin değişip değişmeyeceği konusunda daha önce yapılan bir tartışmayı getirmektedir. Türkiye’nin bazı bölgelerinde gerçekten de yeşil ışık maviyle değiştirilmiştir. Türk ulusal bayramlarında bazı çelenklerde aynı renk kombinasyonunun kullanıldığına dikkat eden bazı milliyetçiler de buna benzer kaygılar dile getirmişlerdir. Sonuçta Devlet, bu tür çelenk düzenlemelerini yasaklamış ve bunları yapanlar hakkında soruşturma başlatmıştır. Associated Press, 1 Ocak 2000; Özgür Politika, 4 Ocak 2000.

¹⁸ GAP Mastır Planı.

ortaöğretimi gerçekten tamamlayabilmektedir. AB üyeliğine aday bir ülke için bunlar iç karartıcı istatistiklerdir ve düzeltilmeleri zorunludur. İki temel soruna burada daha önce değinilmiştir. Yüksek okul bırakma oranının üçüncü ve muhtemelen en zorlayıcı gerekçesi, Türk Devleti'nin Güneydoğu'da Kürtçe dilinde öğretim yapılmasına ısrarla karşı çıkması olsa gerektir. Bu durum üretkenliğe öylesine terstir ki, ayrıntılı olarak tartışılması pek de gerekmez. Kız çocuklarının büyük çoğunluğu ilkokuldan terktir. Bu kız çocuklarının ne okuryazar olmaya ne Türkçe'ye ihtiyaçları vardır; büyüyüp anne olurlar ve çocuklarını kendi ana dilleriyle beslerler.

İşte böylece Türkiye'nin dil politikası, bir yandan bu çocukların anladıkları dilde doğru dürüst bir öğrenim görmeleri gibi temel bir hakkı ihlal ederken, bir yandan da bu politikanın yenilgisinin tohumlarını kendi içinde taşır.

Aşağıdaki adımlar yalnızca Kürt çocuklarının temel bir hakkı olarak değil fakat toplumun, Türkiye'nin entelektüel ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunacak üretken üyeleri haline gelmeleri için bir şans verilmesi amacıyla pragmatik bir girişim olarak tavsiye edilmektedir:

- İlkokul düzeyinde zorunlu Türkçe öğretimiyle birlikte Kürtçe dilinde öğretim yapılması; ortaokul başlangıcında veya ortaokul düzeyinin içinde bir noktada bunun iki dilde öğretime kaydırılması.
- İçinde çalıştıkları toplumu bilen ve anlayan Kürtçe konuşur öğretmenlerin işe alınıp eğitilmesi.
- Altyapı ve öğretmen kadrosu konusunda, Güneydoğu'nun Türkiye'nin diğer yörelerindeki öğretim standartlarına kavuşmasını sağlamaya yeterli fon ayrılması.

c) Lozan anlaşması ve dil hakkı

Azınlık dillerinde ana dili kullanma, basım ve yayın haklarının tamamı özgürce kullanılabilir, yerel dildeki yer isimlerine yeniden dönülmeli, yerel kültür çerçevesinde ilk adlar ve soyadları verilmelidir.

Farklı diller konuşan bütün azınlıklar, hiçbir engelle karşılaşmaksızın kendi dillerini öğretme ve yayma hakkına sahip olmalıdırlar.¹⁹ Devletin, 1996-1997 yıllarında bir kültür kurumu olan Kürt Kav'ın Kürtçe dil sınıfları açma girişimine muhalefet etmesi, sözelimi, temel hakların doğrudan ihlali olmuştur. Özel kurumlar da herhangi bir başka dil gibi Kürtçe'yi de öğretmekte serbest olmalıdır. Türkiye, uluslararası bir antlaşmayla, Cumhuriyet'i kuran Lozan Anlaşmasıyla şu taahhütte bulunmuştur:

¹⁹ Türkçe'den başka dillerde yayın ve basımla ilgili bir yasa olmasına rağmen ki bu zaten pratikte Kürtçe'yi yasaklamaktadır ve Antiterör Yasası'yla (23. madde, 12 Nisan 1999) yürürlükten kaldırılmıştır, Anayasa'nın 26. ve 28. maddeleri de hala engelleme için temel oluşturur niteliktedir.

“Herhangi bir Türk vatandaşının özel ilişkilerinde, alışverişte, dinde, basında ya da basılı eserlerde veya kamuya açık toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına yönelik hiçbir kısıtlama empoze edilmeyecektir. Bir resmi dil bulunmasına bakılmaksızın Türkçe konuşmayan Türk vatandaşlarının mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanmaları için gerekli imkanlar sağlanacaktır.”²⁰

Bu özgürlüğün uygulanması azınlıklara saygının temel bir gereğidir ve eğer bu dilleri konuşanlar istiyorlarsa Kürtçe (Kırmancı, Zazaki), Arapça, Lazca ve diğer azınlık dillerine de uygulanmalıdır.

Kürtlerin bir azınlık mı, yoksa bir halk mı oldukları tartışması bu çalışmamızın dışındadır.

d)Diğer Kültürel Haklar

Kürtler’i etnik kimliklerini ifade etmekten alıkoyan ikinci dereceden şaşırtıcı bir dizi kısıtlama daha bulunmaktadır. Türkçe olmayan isimlerin kullanılmasını kısıtlayan yasalar vardır.²¹ Son zamanlarda bir mahkeme hükmü ile Türkiye vatandaşlarına Kürtçe insan isimlerini kullanma hakkı verilmiştir ama, bu hükmün genelde uygulanmadığı 2002 yılında bile bu konuda açılan davalarla görülmüştür.

AB artık bu hükmün uygulanmasını güvence altına almalıdır. Bunun gibi Türkçe olmayan yer isimlerinin (örneğin Kürtçe) Türkçe yer isimleriyle değiştirilmesini gerektiren yasa da²² lağvedilmeli ve ‘halkın vermiş olduğu isimler’e bir dönüş yapılmalıdır.²³ Kürtçe şarkılara, şiire ve edebiyata, içeriğinden bağımsız olarak serbestçe izin verilmelidir. Bu, ifade özgürlüğünün temel gerekliliklerinden biridir. Kürt renkleri, kırmızı, sarı ve yeşil engellenme olmaksızın serbestçe sergilenebilmelidir. Bütün bunlar azınlıklara saygı kavramının içinde zaten gizlidir ancak, AB’nin bunları Türkiye için daha açık hale getirmesi önemli olabilir. Kürtçe ya da herhangi bir başka azınlık dilinde yayın ve basım yapmaya da Türkçe ile aynı düzeyde izin verilmelidir.

e)Örgütlenme özgürlüğü

Siyasi partiler, dernekler, örneğin insan hakları dernekleri ve işçi sendikaları, polis ya da devlet güvenlik güçlerince rahatsız edilmeden ya da kapatılmadan özgürce faaliyet gösterebilmelidirler. Örgütlenme özgürlüğü ve ifade özgürlüğü hakları için mücadele edenlere karşı açılan davalar düşürülmelidir. AB, bu tür örgütlere yönelik koruyucu bir ilgi göstermelidir.

Geçtiğimiz yıllarda belli bazı kurumlar kapatılmış, hırpalanmış ve keyfi tutuklamalara maruz kalmıştır: Son yıllarda birçok siyasi parti kapatılmıştır.

²⁰ Lozan Antlaşması, 24 Temmuz 1923, 39. madde.

²¹ Nüfus Kayıt Yasası (16. madde) ve 8 Mart 1977 tarih, 7/13269 sayılı Nüfus Hizmetleri, Görevleri ve İşlemleriyle İlgili Kurumlar nizamnamesi ile 24 Aralık 1934 tarih, 2/1759 sayılı Soyadı nizamnamesi (5. ve 7. maddeler).

²² İl İdare Yasası, No. 5442, 10 Haziran 1949 (2. madde D2 değiştirilmiştir).

²³ TUSİAD Raporu, 171.s.

Bunlar arasında Refah Partisi, gibi iktidar olmuş kitle partileri olduğu gibi, HEP (Halkın Emek Partisi), DEP (Demokrasi Partisi) gibi Kürtlerin politika yaptığı siyasi partiler de bulunmaktadır. HADEP (Halkın Demokrasi Partisi) hakkında ise kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmıştır.

İşçi sendikaları, insan hakları dernekleri ve kültür örgütleri sık sık kapatılmakta ya da çeşitli baskılarla karşılaşmaktadırlar. AB bunların serbestçe işlev görebilmeleri konusunda talepte bulunmalıdır. İnsan hakları örgütlerinin merkez ya da şubelerinin sürekli kapatılması ve çalışanları ile üyelerinin hırpalanıp tutuklanması bir skandaldır. Bu tür örgütler Türkiye'nin insan haklarına tam saygılı hale gelme sürecinde kritik birer gözlemci durumundadırlar.

Türkiye İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) Diyarbakır şubesi 1997 yılından itibaren üç yıl için kapatılmıştır. 19 Nisan 2000 tarihinde yeniden açılmasına izin verilmiştir ama, yirmidört gün sonra üç aylık bir dönem için tekrar kapatılmıştır. 22 Mayıs'ta İHD Van şubesi de aynı biçimde kapatılmıştır. Bir diğer insan hakları örgütü olan Mazlum-Der (Mazlumlar Dayanışma Derneği) hakkında da benzer uygulamalar söz konusudur. AB, bu örgütlerin açık kalması ve işlev görmesi için özel bir koruyucu ilgi göstermelidir.

e) Siyasi suçlar ve cezaevleri reformu

Ölüm cezası Türkiye'de kaldırılmalı ve mahkum olup da halihazırda idam bekleyenlerin cezaları hafifletilmelidir.

Siyasi suçlar dolayısıyla hapse girmiş olan tüm hükümlüler için genel af çıkartılarak toplumda bir barış ve uzlaşma havası yaratılmalıdır.

Türkiye, cezaevlerinde ve idam hücrelerinde uyguladığı ve Af Örgütü gibi uluslararası izleme yapan gruplar tarafından rutin olarak kınanan zalim, aşağılayıcı ve insanlıkdışı koşulları kaldırmalı ve cezaevi sistemini, Avrupa standartlarıyla uyum sağlayacak hale getirmelidir. Bu çerçevede, devlet tarafından 'terör mahkumları' olarak nitelenen tutuklu ve hükümlülerin insanlık dışı koşullarda tek kişilik hücrelere konulduğu F tipi cezaevleri insani koşullara kavuşturulmalıdır.

Bu amaçla, F tipi cezaevlerinin kapatılması istemi ile başlayıp bu tip cezaevlerinin insanileştirilmesi amacıyla sürdürülen ve yüzlerce tutuklu ve hükümlünün iki yıldır devam ettiği ve kitabın baskıya hazırlandığı tarihte 90'ıncı kaybını veren ölüm oruçlarından da söz etmek gerekiyor. Bu konuda devletin, başta Adalet Bakanlığı olmak üzere ilgili bütün birimleri, her türlü uzlaşma girişimini reddederek ve cezaevi koşullarını iyileştirme konusunda özellikle terör suçlarıyla ilgili olarak ayak direyerek, hem cezaevlerindeki olaylardan hem de ölümlerden sorumlu tutulmalıdır.

AB bu konuda başlattığı girişimlerine devam etmelidir.

g) Bölgelerarası eşitsizlik ve göç sorunu

Kürt kimliğini inkar etmenin yanında, bölgelerarası eşitsizlik de önemli meselelerden biridir. Bölgenin karşılaştırmalı olarak yoksulluğu ve ihmal edilmişliği devletin resmi politikasının bir sonucudur. Güney Doğu Anadolu ve Doğu bu nedenle, 19'uncu yüzyılın ortalarından itibaren ciddi bir biçimde ihmal edilmiştir ki bu ihmalin daha eski tarihli olması da mümkündür. Bu olumsuzlukta bölgenin, Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası ticarete ve fikirlere açık olmanın yararını gören kıyı bölgelerine oranla deniz yollarına daha uzak olmasının da rolü bulunmaktadır. Bu doğal dezavantaj, nüfusunun 1920'li ve 1930'lu yıllarda geniş kapsamlı olarak bastırılması ve 'çağdaş' Türkiye'nin 1923 yılından beri bölgeyi ekonomik olarak ihmal etmesiyle büyük ölçüde artmıştır. Sonuç olarak 1990'lı yılların başında Güneydoğu'da kişi başına gelir, ulusal ortalamanın yüzde 42'si dolayındadır ve Ege/Marmara bölgelerindeki kişi başına gelirin yüzde 25'i düzeyine ancak ulaşmaktadır. Fazilet Partisi'nin 1999 yılında hazırladığı rapordaki sözlerle: "Türkiye'nin batı bölgelerinde kişi başına gelir 4-5 bin ABD doları olduğu halde Doğu'da ve Güneydoğu'da yalnızca 600-900 ABD doları kadardır."²⁴ Bu politika uzun zamandır sürmekte olabilir ama, artık devam etmemelidir ve eğer Kürtler'in ekonomik dışlanmışlığı ortadan kaldırılmak isteniyorsa, Kürtlerin de katılımıyla bu konuda adımlar atılmalıdır.

1) GAP Projesi ve Kürtler

Yapılanların çoğu, Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi (GAP) sayesinde resmen 1980'li yılların sonunda idrak edilmiştir. Fırat ve Dicle üstünde kurulacak 22 tane baraj ile 21. yüzyılın başlangıcında Türkiye'nin sınai kalkınması için hidroelektrik gücü sağlanması ve sermaye yoğun tarım ve tarım sanayiinin teşvik edilmesi amaçlanmıştır. GAP'ın bölgede kişi başına geliri yüzde 10 oranında artırarak bölge ortalamasının ulusal ortalamanın yüzde 53'ü düzeyine getireceği iddia edilmiştir. Ne var ki GAP, bölgede yaşayan insanlara bir danışmanlık hizmeti verilmeksizin ve onların katılımları sağlanmaksızın empoze edilmiştir. Kürtlerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalması şaşırtıcı değildir ve bu insanlar GAP'ın avantajlarını kullanamayacaklardır. Sermayesi bulunmayan bir topluluğa sermaye yoğun bir gelişme önerisi yapmak asla gelişme değildir. Buna karşılık, bölge dışından gelip de sermayesi olan insanların yerli topluluğu dikkate almayarak bölgenin kaynaklarından yararlanması için devasa bir fırsat yaratmaktır. Bu durum, sosyal ve ekonomik gelişme için zayıf bir temeldir ve dolayısıyla siyasal ve ekonomik açıdan tatmin olmuş bir topluluk yaratılması için de zayıf bir temel oluşturmaktadır.

GAP politikalarından etkilenen insanların nasıl dışlandıkları, görüşlerine başvurulmak bir yana onlara zorunlu konularda bilgi bile verilmediği, 2001 yılının sonlarında kaba yapımı bitip su toplamaya başlayan ve binlerce Kürt'ün yer değiştirmesine sebep olan Birecik Barajı örneğinde çok açık bir şekilde görülmüştür.²⁵ Devlet'in kendilerini yerleştirdiği yerlerde açılacağı vaat edilen

²⁴ Turkish Daily News, 4 Haziran 1999.

²⁵ Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. "The Preliminary Report from the Ilisu Dam Fact Finding Mission, 9-16 October 2000." Hazırlayanlar: Sally Eberhardt (KHRP), Nicholas Hildyard (Corner House), Antonio Tricario (Eye on SACE Campaign), Heike Drillisch (Dünya Ekonomi, Ekoloji ve Kalkınma) ve Douglas Norlan (Pasifik Çevre Yeniden Araştırma Merkezi), (Londra, 23 Ekim 2000).

sanayi merkezleri ve fabrikalarda iş imkanı asla gerçekleşmemiştir. 2000 yılının bahar ve yaz aylarında yerlerinden edilenlerin çoğu, şimdi kulübe benzeri, yarı bitmiş evlerde yaşamakta ve yerleştirildikleri ıssız topraklarda sonsuz bir işsizlik ve açlık çekme veya iş peşinde İstanbul, Adana, Mersin gibi merkezlere yerleşmek için yeniden taşınma gibisinden iki seçenekle karşı karşıyadırlar.

Tarihi Hasankeyf şehri yakınlarında, Dicle Nehri üzerinde inşa edilecek olan Ilısu Barajı'yla ilgili olarak da durum aynıdır.

2) Hasankeyf-Ilısu Barajı

Ilısu Barajı'na kredi sağlayan ülkeler, kredi vermek için ileri sürdükleri koşulların Türkiye tarafından yerine getirilmesinin mümkün olmadığını uzun bir aradan sonra gördüler. İngiltere'nin dışındaki ülkeler de verilecek olan kredinin ciddi insan hakları ihlallerine neden olacağını ve doğal ve tarihi çevreye zarar vereceğini ileri sürerek projeyi desteklemekten vazgeçtiler.

Ancak Türkiye hükümeti hala projenin gerçekleştirilmesi konusunda taviz vermemektedir. Ilısu ve benzeri tartışmalı projelerin, gerçekleşmeleri halinde, uzun vadede çok ciddi ekonomik ve sosyal problemleri de birlikte getirecekleri muhakkaktır.²⁶

3) Arazi sahipliği sorunu

Tarımla ilgili en büyük sorunlardan biri arazi sahipliği ile ilgilidir. Güneydoğu, daha önceki toprak reformundan yararlandırılmamıştır. Son toprak reformu girişimi 1978 yılında gerçekleştirilmiş, ancak, muhtemelen topraksız köylülerin oylarının belli başlı partilere akmasında toprak sahiplerin önemli bir rolü olduğu için olsa gerek, bu girişim yarım kalmıştır.

Sonuç olarak GAP'ın kendi mastır planına göre, çiftçilikle geçinen ailelerden yüzde 8'i, toprağın yüzde 50'den fazlasını elinde bulundurmaktadır ve bu aileler, bölgede ikamet etmemeleriyle ünlüdürler. Öte yandan GAP bölgesinde kırsal nüfusun yüzde 41'inin yalnızca 10 ila 50 dönüm (1 ila 5 hektar) toprağı var iken yüzde 38'inin hiç toprağı bulunmamaktadır. Büyük toprak sahibi ailelerin önemli bir kısmı gerçekten de bölgede ikamet etmemektedirler.²⁷ Doğru dürüst bir toprak reformu yapılmadan kırsal kesimin büyük çoğunluğunun GAP'tan yarar sağlayacağı, 1984 yılından beri sürmüş olan savaşın etkileri hesaba katılmasa bile inanılır gibi değildir. GAP'ın faaliyete geçmesinden yaklaşık on yıl kadar sonra, 1998 yılında, GAP bölgesindeki insanların yalnızca yüzde 42'sinin bundan bahsedildiğini duymuş olması, yüzde 10'unun GAP'ın bir televizyon kanalı olduğunu düşünmesi ve ankete katılanlardan yüzde 11'inin GAP'la ilgili ne uzun ne kısa vadeli umudunun

²⁶ Age. Ayrıca bkz. The Ilısu Dam- A Human Rights Disaster in the Making, yazan Alice Faura Walker (KHRP), Nick Hilldyard (The Corner House) ve Fiona Darroch. (Londra, 1999 Kasım).

²⁷ Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü, Güneydoğu Anadolu Projesi (AGP): Nihai Mastır Plan Raporu, (Ankara, 1989, 1990).

bulunmaması, durumu daha iyi anlatmaktadır.²⁸ GAP, projeden etkilenen insanlarla ilgili olarak yeniden yerleştirme ve danışmanlık hizmetleri verilmesi, kültürel ve tarihi değerlerin korunması ve sınır ötesi su hakları ile ilgili özenli uluslararası standartlar sıkı koşullara bağlanmadan, ne kısmen ne de bütün olarak AB tarafından desteklenmemelidir.²⁹

Uzun zamandır süregelmekte olan toprak sahipliği sorununa ilaveten güvenlik güçlerinin PKK'ya yardım edilmesine engel olmak gerekçesiyle Kürtler'in yaşadığı kırsal alanların muhtemelen yarısını kullanılamaz hale getirmesinden ve yasak bölge ilan etmesinden kaynaklanan başka yakıcı sorunlar da bulunmaktadır (Üç binden fazla köyün yıkılmasının ve bu köylerde yaşayan insanların kitle halinde göçünün, çoğu insan hakları örgütleri tarafından üç milyondan fazla kişiyi etkilediği kabul edilmektedir). Yerinden edilen insanlar bugün ya bölgedeki kent ve kasabaların ya da İzmir, Adana, İstanbul gibi bölge dışı merkezlerin gecekondualarında ikamet etmektedirler.

Rehabilitasyonu konusunda yeterli adımlar atılmazsa, kırsal alanlar, içinde insan barındırmayan yabancılara dönüşecektir. Doğu ve Güneydoğu Osmanlı kent ve kasabalarında tüketilmek üzere batıya sürülen hayvan sürüleriyle yüzyıllar boyunca Anadolu'nun belli başlı hayvancılık kaynağı olmuştur. 1979 yılında hayvancılık hala tarımın yüzde otuzunu oluşturur durumda olduğu halde 2000 yılında bu oran yüzde onyediye kadar düşmüştür. Bu düşüş kısmen tarımdaki değişikliklere bağlanabilir. Ancak savaşın olumsuz etkisi de inkar edilemez. Örneğin Hakkari'yi ele alalım. Savaş patlak vermeden önce, 1984 yılında bu ilde yaklaşık beş milyon baş hayvan bulunmaktaydı. 2000 yılında bu hayvan miktarı eskisinin onda birine düşmüştür. Bir yandan, yerleşim yerlerinin zorla boşaltılması nedeniyle köylüler ellerindeki hayvan varlığını yok pahasına satarak göçüp gitmişlerdir. Bir yandan da güvenlik güçlerince meralara getirilen yasaklamalar nedeniyle hayvanların otlayacağı alanlar kalmamıştır. Bugün hala bölgede bir çok mera, yasak bölge olarak hayvancılığa kapalı durumdadır.

Ne var ki Türkiye'de et tüketimi bu yıllarda pek az değişmiş gibidir. Et, artık başka yerlerden sağlanmakta; kısmen donmuş et ithal edilmektedir. Kısmen de savaş koşulları sayesinde bu işi yapmak kolaylaştığından ülkeye kaçak hayvan sokulmaktadır. 1999 yılında yaklaşık olarak seksen bin ton et, büyük kısmı İran'dan olmak suretiyle kaçak olarak ülkeye girmiştir (Bu rakam, Türkiye et tüketiminin yaklaşık yüzde beşidir). Nispeten az sayıda insanın eliyle yürütülen bu kara ekonomi, yerel insanlar için yalnızca bir canlılık kaynağı olmakla kalmayıp, aynı zamanda daha iyi yaşam koşulları peşinde batıya ve kentleşmiş bölgelere insan göçünü azaltan geleneksel hayvancılık işinin yerini tutamaz. Tehlike odur ki, yerinden edilen insanlar ve çocukları, kentleşmiş Türkiye'nin daimi gecekondualarının ve kent varoşlarının sakinlerine

²⁸ Mimarlar ve Mühendisler Odası, Kurdish News Bulletin'de alıntı yapılan "A study in Diyarbakir of Social Problems Resulting From the Forced Displacement of People in the Region, 9-15 Haziran 1995.

²⁹ Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. The Ilisu Dam... "Reliminary Report from the Ilisu Dam Fact Finding Mission 9-16 October 2000." Hazırlayanlar: Sally Eberhardt (KHRP), Nicholas Hildyard (Corner House), Antonio Tricario (Eye on SACE Campaign), Heike Drillisch (Dünya Ekonomi, Ekoloji ve Kalkınma) ve Douglas Norlan (Pasifik Çevre Yeniden Araştırma Merkezi), (Londra, 23 Ekim 2000).

dönüşürken, Güneydoğu da daimi olarak insandan arınmış bir bölgeye dönüşmektedir. Bu hem ekonomik bir kayıptır hem de gelecek için potansiyel bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır.

15 seneden fazla bir zamandır süren savaşın yaptığı tahribattan apayrı büyük bir sorun da, hükümetin bu önemli soruna yaklaşırken gösterdiği ciddiyet yoksunluğudur. Tartışmasız en yoksul iller olan Kürtler'in yaşadığı iller, ulusal kalkınma bütçesinden hala yalnızca yüzde 10 oranında bir pay almaktadır. 1999 yılının Mart ayında Başbakan Ecevit, Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki 26 ile, 108 milyon ABD doları tahsis edilerek, bununla, iddiasına göre 8200 kişilik istihdam kapasitesi yaratılmak suretiyle ekonomik faaliyetleri patlama noktasına getirecek bir planı duyurmuştur. Yerinden edilmiş üç milyon kişi arasında işsizlik oranı muhtemelen yüzde seksen dolayındayken orantısızlığın saçmalığı, bu konu üstünde durmayı gereksiz kılmaktadır.

4) Ekonomik yenilenme programı ihtiyacı

Eğer, rahatça iddia edebileceğimiz gibi, yoksulluk ve ümit yoksunluğu Kürtler'in hoşnutsuzluğuna büyük katkıda bulunuyor ise, temel insani, sivil ve siyasal haklarının korunması, sorunun yalnızca bir kısmıyla ilgili olacaktır. Kürtler'deki hoşnutsuzluğun diğer kısmı, onların, tercihan kendi geleneksel yerleşim yerlerinde anlamlı ve üretken hayatlar sürmelerini sağlayacak koşulların sağlanmasıyla giderilebilir. Diğer bir deyimle bu durumun sağlanabilmesi, kendi ekonomik politikaları konusunda söz sahibi olmaları ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla Kürtler'in ilgilendiği konular ve arzularını kapsayan büyük bir ekonomik program gerekli olmaktadır.

GAP'ın en önemli özelliği, Güneydoğu'daki nüfusun ihtiyaçlarını ya hiç anlamayan veya pek az anlayan otoriter bir devlet tarafından yukarıdan empoze edilmiş olmasıdır. Devletin güvenlik ihtiyaçları konusunda duyarlı olması anlaşılabilir bir durumdur. Güvenlik güçlerinin gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerine karşı bireysel güvenlik ile canlı bir ekonomik gelecek ümidinden oluşan çifte umut, yerel nüfusu, siyasal şiddete bulaşanlara yardım etmekte çıkarlarının olmadığı konusunda ikna edebilmelidir.

Ekonomik yenilenme programındaki ana maddeler şunlar olmalıdır:

- **Köylerin yenilenmesi projeleri.**

Evlerini yeniden inşa etmeleri için ve bir tarım ekonomisi için, örneğin tohumculuk, hayvan besiciliği, arıcılık, meyvecilik gibi konularda gerçekçi maddi destek vermek suretiyle, bu projeler, köylülere gelenekler yerleşim yerlerine dönme konusunda yardımcı olacaktır. Tartışmalı hükümet önerilerinden bir tanesi, Kürtlerin ileride gerilla faaliyetlerini desteklemesini önlemeye yönelik 'merkez' köyler projesidir. Hükümetin empoze ettiği ve saptadığı yerlerde yapılması planlanmış bu köylerin işlevsel olması sözkonusu değildir. Tersine Irak Kürdistan'ında, Saddam Hüseyin'in inşa ettiği köyler gibi bunların da bağımlılık üreten, moral bozucu, garnizona benzeyen yerler olması

ihtimali yüksektir. Bu ne Türkiye'nin ne de Avrupa Birliği'nin çıkarınadır. Köylerin ve mezraların eski yerlerinde ya da köylülerin uygun göreceği yerlerde yeniden inşa edilmelerine izin verilmelidir.

- **Toprak reformu.**

Büyük toprak sahiplerinin uçsuz bucaksız mülkleri kontrol ettiği ve kırsal kesimdeki çok sayıda insanın hayatlarına ve kaderlerine hükmettiği şimdiki durum, Avrupa Birliği'nin değerleriyle uyumlu değildir. Toprak reformu mutlak bir gerekliliktir. Kırsal kesim nüfusunun işleyeceği uygun miktarda toprağa sahip olması halinde, göç etme ihtimali de çok az olacaktır.

- **Köy korucuları.**

1985 yılında Köy Koruculuğu sisteminin kurulması ve 2000 yılına kadar yaklaşık yüzbin Kürdün bu işe alınması, yalnızca çok pahalı değil, fakat Kürtler açısından derinlemesine bölücü olmuştur. Bir köyü ötekine düşman etmiş, aşiret reislerine köy koruculuğu kisvesi altında kaçakçılık yapma, diğer cezai suçları rahatça işleme, hatta göçedenlerin mallarına, mülklerine el koyma fırsatı yaratmıştır. Doğu Anadolu'nun bazı yörelerinde Alevi ve Sünni köyler arasında kötü hisleri alevlendirmiş ve çatışma kışkırtıcılığına neden olmuştur. Bölgenin sosyal dokusuna evrensel oranda hasar veren bir araç haline gelmiştir. Köy Koruculuğu sisteminin dağıtılması, bölgedeki sosyal barış açısından büyük önem taşımaktadır.

- **İstihdam ve eğitim programları.**

Olaylardan etkilenmiş bölgelerde ayrımcılık yapılmadan hem eski köy korucularına hem de köy korucusu olmayı reddetmiş olanlara kırsal alanda istihdam yaratacak ve eğitim verecek bir büyük program hazırlanmalıdır.

- **Orta sınıfın güçlendirilmesi.**

Türkiye'nin, özellikle doğu illerindeki uzun vadeli sorunlarından bir tanesi orta sınıfın zayıf olmasıdır. Bir asır kadar önce gelişmeye başlayan orta sınıfın büyük çoğunluğu Hristiyandı. Ne var ki bu sınıf, Ermeniler'in 1915 yılında 'tehcir'e (göçe zorlamak, sürmek) uğratılarak çoğunun katledilmesi ve 1921 ile 1922 yıllarında Türkiye'nin batısında ve kuzeyindeki Hristiyan nüfus ile (Anadolu ve İstanbul Rumlarıyla) Yunanistan'ın doğusundaki ve adalardaki Müslüman Türk nüfusunun değiş tokuş edilmesiyle ortadan kalkmıştır. Bu olayları, Türkiye Cumhuriyeti'nin, orta sınıfın gelişmesini teşvik etmek bir yana köstekleyen devletçi politikaları izlemiştir. Enerjik bir orta sınıfın ortaya çıkması, böylece yarım yüzyıl geciktirilmiştir.

Şimdi Doğu ve Güneydoğu'da hala çok küçük olan orta sınıfını besleyip büyütme için devasa bir çaba gerekmektedir. Öncelikle

yapılması gereken bir fizibilite çalışmasını, küçük ve orta boy işletmelerin yaratılmasına yönelik gerçekçi bir program izlemelidir: Ticaret, sanayi ve zanaat alanlarında yapılması gereken bu projeler, mümkün olan her yerde toplumsal olmalı ve yerel örgütlerle topluluk içi grupların aktif katılımlarıyla yürütülmelidir. Sahipleri yerel halktan olan işletmelerin açılıp çoğalması ve bu işletmelerin yerel halktan kişileri işe alması ekonomik yenilenmenin temel bileşenidir.

Yukarıda sözü edilen konular AB'nin büyük çaplı parasal desteğini gerektirecektir ve yürürlüğe konulduğunda, AB'nin katılımı ile uzmanlığı da parasal desteğe eşlik etmelidir.

1984 yılından bu yana silahlı çatışmalardan etkilenmiş olan kişilerin bölgelerine ve köylerine dönmelerine izin verilmeli ve bu insanlara gerek kendileri, gerekse aileleri için hayatlarını yeniden kurabilmeleri konusunda gereken yardımlar yapılmalıdır.

Güneydoğu Anadolu'nun (Kürt bölgesi) ekonomik açıdan gelişmesi için, köy yaşantısının yeniden oluşturulması ve canlandırılması, istihdam programları ihdas edilmelidir. Hem kırsal hem de kentsel alanlarda istihdam yaratılmasını da kapsayan geniş bir programın derhal hazırlanarak tartışmaya açılması sağlanmalıdır... Kasabalarda küçük işletmelerin yaratılması ve bunların yaşar hale gelmesi için özel çaba sarf edilmelidir. Kırsal alanda toprak reformu gereklidir ve çok gecikmiştir. Kırsal nüfusa uygun miktarda arazi tahsisi yapılmalıdır.

IV- AB'den beklenenler

a) Avrupa Konseyi insan hakları kararlarının yürürlüğe sokulması

AB, Kürt sorunu ve temel insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi için başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Parlamenterler Asamblesi olmak üzere kararlarına sahip çıkarak gerekenleri acilen yapmalıdır. Aksi takdirde AB'nin sorumluluğunu yerine getirmediği için kredibilitesi ve saygınlığı zedelenebilir.

b) Türkiye'nin demokratikleşme çabalarında işbirliği ve destek

AB, Türkiye'yi üstünde bütün yurttaşlarının Türkiye'deki siyasal yaşantıya katılmakta kendilerini özgür hissedecekleri, gerçekçi ve enerjik bir demokratik platforma gerçekten açık bir sivil toplum için gerekli sosyal, yasal ve siyasal koşulları oluşturma konusunda teşvik etmelidir.

c)Silah ve askeri malzeme satışlarının denetim altına alınması

Türkiye'nin AB üyesi ülkelerden aldığı silahların geçmişte sivillere karşı kullanıldığı ve insan hakları ihlallerine neden olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Türkiye'ye silah ve donanım satışı, güvenilirliği ve bu silahlarla donanımın

gerek Türkiye içinde gerekse sınır ötesinde sivil nüfusa karşı kullanılmaması koşuluna bağlı olmalıdır. AB üyesi olmayan silah ve donanım satıcıları da, bu davanın izleyicileri olmaya güçlü bir biçimde özendirilmelidir.

EKLER

Kopenhag Kriterleri

Avrupa Birliği'nin Haziran 1993'deki Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen ve birliğe aday olmak isteyen ülkeler için ortaya konan Kopenhag kriterleri, "olmazsa olmaz koşul" niteliği taşıyor.

Türkiye geride bıraktığımız dönemde Kopenhag trölçütlerine tam uyum sağlayacağını taahhüt etmişti. Okunduğunda çok basit görünmekle birlikte Kopenhag kriterleri AB'ye aday ülkeyi bir çok konuda köşeye sıkıştırarak kozlar veriyor.

Türkiye'nin önümüzdeki dönemde uyum sağlaması gereken Kopenhag ölçütleri:

1- TAM DEMOKRASİ:

Kopenhag kriterleri öncelikle aday olacak ülkede istikrarlı bir demokrasi ve işleyen demokratik modern kurumlar ile hukukun varlığını şart koşuyor. Kopenhag belgesinde bu çerçevede, "azınlık haklarının korunması", "işkencenin önlenmesi", "insan haklarının korunması" ve "bağımsız yargının varlığı" önem taşıyor.

2-AVRUPA REKABETİNE DAYANIKLILIK:

Kopenhag belgesi, AB'den gelecek rekabete dayanabilecek bir pazar ekonomisinin geliştirilmesini öngörüyor. Türkiye bu madde ile devlet ve özel sektörü ile de Avrupa standardını yakalamak zorunda kalacak.

3-AB MEVZUATINA UYUM:

Belgede, aday ülkelerin politik, ekonomik ve ortak para konuları başta olmak üzere AB mevzuatına uyum sağlayabilme yeteneğini kuvvetlendirmesi şart koşuluyor. Türkiye, ayrıca AB adaylığı ile, AB'nin ortak para birimi, dış politika veya ortak savunma politikalarına yönelik aldığı kararlara çekince koyamayacak.

KOPENHAG KRİTERLERİ

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

SİYASİ KRİTER: Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı,

EKONOMİK KRİTER: İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanısıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması

TOPLULUK MEVZUATININ BENİMSENMESİ: Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması

POLİTİK KRİTERLER

AB'ye girmeye aday ülkeler;

- istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması,
- hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü,
- insan haklarına saygı,
- azınlıkların korunması

gibi dört ana kriter açısından değerlendirmeye alınacaktır. Genel olarak; ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak, bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir.

EKONOMİK KRİTERLER

Kopenhag Zirve sonuçlarına göre, ekonomi alanında işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı kadar, AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile başedebilme kapasitesi de aranmaktadır.

a. Etkin bir piyasa ekonomisi için;

- arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması,
- ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin bulunmaması,
- mülkiyet haklarını (fikri ve sınai mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi,
- fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı,
- ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması,
- mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir.

b. AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması için;

- öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların makro ekonomik istikrarının olması ve bununla beraber işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı,
- alt yapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması,
- firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

Bu çerçevede rekabet edebilme derecesinin göstergeleri olarak, birliğe girişten önce birlik ile o ülke arasında belirli bir ticaret ortaklığının olması ve ülke ekonomisinde küçük firmaların oranı sayılmaktadır.

TOPLULUK MÜKTESEBATINA UYUM KRİTERİ

a. AB'nin siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmek:

Birliğin "ortak dış politika ve güvenlik" politikasına etkin bir katılım için aday ülkelerin buna hazır olması gerekmektedir. Ekonomik ve Parasal Birlik konusunda ise, merkez bankasının bağımsızlığı, ekonomik politikaların koordinasyonu, İstikrar ve Büyüme Paktına katılım, merkez bankasının kamu sektörü açıklarını finanse etmesinin yasaklanması gibi konularda üye ülkelerin aldıkları kararlara katılmak gerekmektedir.

b. AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlamak:

- Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı gibi ortaklık anlaşmalarının da belirtilen şartlara uyum sağlaması,
- tek pazara geçişi gerektiren Topluluk müktesebatına uyum sağlanması,
- Topluluğun tarım, iletişim ve bilgi teknolojileri, çevre, ulaşım, enerji, taşımacılık, tüketici hakları, adalet ve içişleri, işgücü ve sosyal haklar, eğitim ve gençlik, vergilendirme, istatistik, bölgesel politikalar, genel dış ve güvenlik politikası gibi alanlardaki her türlü düzenlemesine uyum sağlanması.

KAYNAK : www.belgenet.com

Katılım Ortaklığı Belgesi

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de toplanan Avrupa Konseyi, Komisyonun Türkiye ile ilgili ilerleme Raporunu ve Bileşik Kağıtta (her bir aday ülke tarafından katılım yönünde kaydedilen ilerlemeler hakkındaki Raporlar) belirtilen tavsiyelerini önemli ölçüde kabul etmiştir. Helsinki Sonuçları özellikle aşağıdaki hususları kaydetmiştir:

'Türkiye AB'ne diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday ülkedir.

Mevcut Avrupa Stratejisi temelinde Türkiye, (...) bir katılım öncesi stratejisinden faydalanacaktır (...) Bu da, insan hakları, sınır uyumsuzlukları ve Kıbnns konularına özellikle atıfta bulunarak, katılıma ilişkin siyasi kriterlerin karşılanması yönündeki ilerlemeye ağırlık vermek suretiyle geliştirilmiş siyasi diyalogu içerecektir. Türkiye ayrıca, Topluluk Programlarına ve ajanslarına ve aday ülkelerle Birlik arasında katılım süreci çerçevesinde yapılan toplantılara katılma imkanına sahip olacaktır.

Müktesebatın analitik inceleme süreci, diğer araçlar meyanında, Komisyon tarafından Ortaklık Anlaşması kapsamında kurulan alt komiteler vasıtasıyla gerçekleştirilecektir. Katılım öncesi mali yardımlarına ilişkin tüm AB kaynaklarının eşgüdümüyle ilgili tek bir çerçeve Komisyon tarafından 26 Temmuz 2000 tarihinde kabul edilmiştir.

Komisyonun bu önerisi (COM(2000) 502 final) Türkiye için bir Katılım Ortaklığı oluşturmak açısından gerekli hukuki temeli biçimlendirmekte ve Türkiye'ye yönelik tüm katılım öncesi AB mali yardımlarının koordinasyonuna ilişkin tek çerçeveyi tanımlamaktadır. Bu öneri halen diğer Kurumlar tarafından tartışılmaktadır.

(Hukuki temeli: AB Antlaşmasınının 308. maddesi)

Katılım Ortaklığı kısa ve orta vadeli öncelikleri, ara hedefleri ve siyasi ve ekonomik kriterler ışığında katılım hazırlıklarının hangi koşullar altında gerçekleşeceğini ve Üye Devletin Topluluk müktesebatını üstlenme, uygulama ve hayata geçirmeye ilişkin yükümlülüklerini tanımlamaktadır. Aynı şekilde, uygun izleme mekanizmaları oluşturulacaktır. Bu amaçla, Ortaklık Komitesi altında toplam sekiz alt komite kurulmuştur.

Katılım Ortaklığı, katılım öncesi stratejisinin odağını oluşturmaktadır. Halihazır öneri, Türkiye için ilk Katılım Ortaklığı olup, Komisyonun aday ülkelerin AB üyeliğine yönelik ilerlemelerine ilişkin 2000 yılı genel değerlendirmesinin bir parçasını teşkil etmektedir. Türkiye için 2000 yılı ilerleme Raporunun analizine dayanılarak hazırlanmış, diğer tüm aday ülkeler için kullanılan yöntem kullanılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara ilişkin

Taslak Konsey Kararı

AB KONSEYİ, Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşmayı göz önünde bulundurarak, Türkiye'ye Katılım öncesi stratejisi çerçevesinde sağlanan yardıma ve özellikle Katılım Ortaklığı oluşturulmasına ilişkin ... 2000 sayılı Konsey Yönetmeliği ve bilhassa onun 2. maddesini göz önünde bulundurarak,

Komisyondan hazırladığı öneriyi göz önünde bulundurarak,

(1) Helsinki AB Zirvesi sonuçlarında: "Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday ülkedir. Mevcut AB Stratejisi temelinde Türkiye, diğer aday ülkeler gibi, reformlarını teşvik etmek ve desteklemek için bir katılım öncesi stratejisinden yararlanacaktır." denilmektedir. Bu stratejinin kilit unsuru olarak, daha önceki AB Zirve sonuçlarına dayanılarak bir Katılım Ortaklığı oluşturulacaktır.

(2) (AT) ... 2000 sayılı AB Yönetmeliği, Türkiye'ye sunulacağı şekilde ve müteakip uygulamalar çerçevesinde, Katılım Ortaklığında belirtilen ilkeler, öncelikler, ara hedefler ve koşullarla ilgili olarak Komisyon tarafından sunulan bir öneri üzerine Konseyin nitelikli oy çoğunluğu ile karar alacağını kaydetmektedir.

(3) Topluluk yardımı, temel unsurların karşılanması ve özellikle Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi koşuluna bağlıdır. Temel bir unsurun karşılanmadığı durumda, Komisyondan gelen bir öneri üzerine Konsey nitelikli oy çoğunluğu ile karar alarak, herhangi bir katılım öncesi yardıma ilişkin uygun önlemleri alabilir.

(4) AB-Türkiye Ortaklık Konseyi, Türkiye için Katılım Ortaklığının uygulanmasının Ortaklık Anlaşmasıyla kurulan uygun organlar tarafından izleneceğini kararlaştırmıştır.

(5) Komisyonun 2000 yılı ilerleme Raporu, Türkiye'nin üyelikle ilgili hazırlıkları hakkında objektif bir analiz sunmuş ve önümüzdeki dönem için belli bazı öncelik alanları tespit etmiştir.

(6) Üyelik hazırlıkları çerçevesinde Türkiye, müktesebatın üstlenilmesine ilişkin bir Ulusal Program hazırlamalıdır. Bu program Katılım Ortaklığında kaydedilen önceliklerin ve ara hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir takvim ortaya koymalıdır.

AŞAĞIDA BELİRTİLEN KARARLAR ALMIŞTIR:

Madde 1

... 2000 sayılı AT Yönetmeliğinin 2. maddesi uyarınca, Türkiye için Katılım Ortaklığında mevcut ilkeler, öncelikler, ara hedefler ve koşullar bu Kararın ayrılmaz bir parçasını oluşturan Ek'te ortaya konmuştur.

Madde 2

Katılım Ortaklığının uygulanması, Ortaklık Anlaşmasıyla kurulan uygun kurumlar ve Komisyonun düzenli olarak rapor vermekle yükümlü olduğu yetkili Konsey kurumları tarafından izlenecektir.

Madde 3

Bu Karar Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesinde yayımını izleyen üçüncü günde yürürlüğe girecektir.

Türkiye : 2000 Yılı Katılım Ortaklığı

1. GİRİŞ

AB Konseyi Helsinki'de (10-11 Aralık 1999), Türkiye'deki olumlu gelişmeleri ve Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi yönündeki reformların sürdürülmesi niyetini memnuniyetle karşılamıştır.

AB Konseyi, Helsinki toplantısında, "daha önceki AB Konseyi sonuçları temelinde" bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanması kararı almıştır. Belge, siyasi ve ekonomik kriterler ile üye ülke yükümlülükleri ışığında katılım hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içerecek ve müktesebatın benimsenmesi için Ulusal Programa eşlik edecektir.

AB Konseyi, 1997'de Lüksemburg'daki toplantısında, Katılım Ortaklığının, aday ülkelere yönelik tüm yardımları tek bir çerçeve altında yürüten geliştirilmiş katılım öncesi stratejinin kilit öğelerinden biri olduğunu kararlaştırmıştır. Bu çerçevede, katılım sürecinde karşılaşılan sorunların üstesinden gelinmesine destek olmak amacıyla, AB, yardımlarını her adayın özel ihtiyaçlarına yöneltir.

Bu anlayışla tam uyumlu olarak, AB Komisyonu, 26 Temmuz 2000 tarihinde, katılım öncesinde ve özellikle Katılım Ortaklığının oluşturulmasına yönelik olarak, Türkiye'ye AB tarafından yapılacak yardımların tüm kaynaklarını koordine etmek için gerekli tek çerçeveyi oluşturmaya yönelik bir Yönetmelik önermiştir. Türkiye'ye yönelik bu Çerçeve Yönetmelik, diğer 10 Orta ve Doğu Avrupa aday ülkelerinin yönetmelikleri örnek alınarak hazırlanmıştır. (Konsey Yönetmeliği 622/98; OJL85,20.3 1998, sayfa 1)

Katılım Ortaklığı, Türkiye için ilk Katılım Ortaklığının kurulmasına dair Konsey Yönetmeliği ile oluşturulacaktır. Bu Katılım Ortaklığı, Türkiye'ye danışıldıktan sonra ve Konsey tarafından kararlaştırılan ilkeler, öncelikler, ara hedefler ve koşullar esas alınarak, Komisyon tarafından önerilecektir. Belge, Türkiye'nin adaylık sürecindeki gelişmeye ilişkin 2000 ilerleme Raporu'ndaki değerlendirmeyi dikkate almaktadır.

2. AMAÇLAR

Katılım Ortaklığının amacı, AB üyeliği yolunda Türkiye'nin kaydettiği gelişmeler hakkında Komisyonun 2000 İlerleme Raporu'nda saptanan ileriye yönelik çalışmaların öncelikli alanlarını, bu önceliklerin uygulanmasında Türkiye'ye sağlanacak mali imkanları ve bu yardıma ilişkin koşulları tek bir çerçeve altında toplamaktır. Katılım Ortaklığı, aday Devletlerin üyelik hazırlıklarına yardımda kullanılacak bir dizi politika aracının temelini oluşturur. Türkiye'nin, Katılım Ortaklığı temelinde, AB mevzuatına uyuma ilişkin Ulusal Programını bu yıl içinde benimsemesi beklenmektedir. Ulusal Program, Katılım Ortaklığının ayrılmaz bir parçası olmamakla beraber, belgenin kapsadığı öncelikler Katılım Ortaklığına uymalıdır.

3. İLKELER

Her aday Devlet için saptanmış olan temel öncelik alanları, üyelik için aşağıdaki koşulların zorunlu olduğunu kaydeden Kopenhag kriterlerim yerine getirme yeteneği ile bağlantılıdır:

-aday Devlet, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlar; -işler bir pazar ekonomisinin varlığı ve ayrıca, Birlik içindeki rekabet baskısı ve pazar güçleri ile baş edebilme yeteneği; -siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlılık dahil, üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği.

AB Konseyi, Madrid'deki toplantısında, Topluluk politikalarının uyumlu olarak yürütülmesini teminen aday ülkelerin katılım ertesinde idari yapılarının uyumlaştırılması gereğini vurgulamıştır. AB Konseyi, Lüksemburg Zirvesi'nde müktesebatın mevzuata meczinin gerekli olduğunu belirtmiş; ancak bunun da kendi başına yeterli olmadığını ve asıl önemli olanın uygulama olduğunu vurgulamıştır. AB Konseyi, Helsinki'deki toplantısında, 13 aday ülkenin tek bir çerçeveye alınması ile oluşan katılım sürecinin kapsayıcı niteliğini teyit etmiştir. Aday Devletler katılma sürecine eşit koşullarda katılmaktadırlar. AB Konseyi, aday Devletlerin AB Antlaşmalarında belirlenen değerleri ve amaçları paylaşmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, AB Konseyi, Birleşmiş Milletler Yasası'na uygun olarak uyuşmazlıkların barışçı çözümü ilkesini vurgulamış ve aday Devletlerin mevcut tüm sınır sorunlarını ve ilgili diğer sorunları çözmek için her türlü gayreti göstermelerini önemle talep etmiştir. Makul bir sürede bu gerçekleşmediği takdirde, aday Devletler uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidirler. AB Konseyi ayrıca, çözüme kavuşmayan herhangi bir soruna ilişkin durumu, özellikle katılım sürecine yansımaları açısından ve bunların Uluslararası Adalet Divanı vasıtasıyla çözümünü sağlamayı teşvik için, en geç 2004 yılı sonuna kadar gözden geçireceğini kararlaştırmıştır.

Ayrıca, AB Konseyi, Türkiye'nin reformlarını, derinleştirilmiş siyasi diyalog da dahil olmak üzere özellikle insan haklarına da atıfta bulunarak, katılıma ilişkin siyasi kriterlerin karşılanması yönünde ilerlemeye ve Helsinki sonuçlarının 4 ve 9(a) paragraflarında yer alan hususlara da ağırlık vererek teşvik etmek ve desteklemek amacıyla, Türkiye'nin katılım öncesi stratejiden yararlanacağını vurgular; bu anlayışla, AB, Türkiye'yi, tüm taraflarla birlikte, Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümünü amaçlayan sürecin başarıyla sonuçlanması yönünde, BM Genel Sekreteri'nin çabalarına destek olunmasına devam edilmesi yönünde teşvik etmektedir.

4. ÖNCELİKLER VE ORTA VADELİ HEDEFLER

AB Komisyonu, İlerleme Raporlarında, aday devletlerin üyelik hazırlıklarında bazı alanlarda geliştirilmesi ve devam etmesi gereken çabaların altını çizer. Bu durum öncelikler kapsamında ara aşamaların tanımının yapılmasını ve her tanımın ilgili Devletlerin işbirliğiyle belirlenecek kesin amaçlarla tamamlanmasını gerektirir, bunun başarıya ulaşması verilecek yardımın derecesini, bazı ülkelerle devam eden müzakerelerde kaydedilen gelişmeyi ve diğer ülkelerle yeni müzakerelerin açılmasını belirler. Katılım Ortaklığının öncelikleri ve orta vadeli hedefleri, kısa ve orta vade olarak iki gruba bölünmüştür. Kısa vadede sıralananlar, Türkiye'nin 2001 yılına kadar bunları tamamlaması veya somut olarak ileriye götürececek adımları atması beklentisi esas alınarak seçilmiştir. Orta vadede sıralananlar ise, tamamlanması bir yıldan fazla sürmesi mümkün, ancak imkanlar ölçüsünde çalışmalarını 2001 yılı içinde başlatılması beklenenlerdir.

Katılım Ortaklığı, Türkiye'nin üyelik hazırlıkları için gerekli öncelik alanlarını belirlemektedir. Türkiye her halükarda İlerleme Raporunda yer alan tüm konulara eğilmek durumunda olacaktır. Türkiye'nin, Ortaklık Anlaşması, Gümrük Birliği ve örneğin, tarım ürünlerine ilişkin ticaret rejimi gibi AT-Türkiye Ortaklık Konseyi kararları çerçevesinde müktesebatın yasal uyumu ve uygulamasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmesi de önem taşımaktadır. AB mevzuatının yasalara meczinin tek başına yeterli olmadığı, ayrıca Avrupa Birliğinin uyguladığı standartlarda uygulanmasının güvence altına alınmasının da gerekli olduğu da hatırdta tutulmalıdır. Aşağıda sıralanan tüm alanlarda mevzuatın güvenilir ve etkin uygulaması gerekmektedir.

AB Komisyonu'nun İlerleme Raporundaki analizler temel alınarak, Türkiye için belirlenen kısa ve orta vadeli öncelikler ve ara hedefler aşağıdadır:

4.1. Kısa Vade (2001)

Siyasi Kriterler

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi ile uyumlu olarak, ifade özgürlüğü ile ilgili hukuki ve anayasal garantilerin güçlendirilmesi. Şiddet yanlışı olmayan görüşleri dile getirmekten hüküm giymiş kişilerin durumuna eğilimi
- Barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal garantilerin güçlendirilmesi ve sivil toplumun gelişmesinin teşvik edilmesi
- İşkenceyle mücadeleyle ilişkin hukuki hükümlerin güçlendirilmesi ve gerekli tüm önlemlerin alınması ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesine riayetinin sağlanması
- Duruşma öncesi tutuklulukla ilgili hukuki süreçlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleriyle ve İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin tavsiyeleriyle uyumunun güçlendirilmesi
- Tüm insan hakları ihlallerine ilişkin tashih imkanlarının güçlendirilmesi
- Münferit ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla karşılıklı işbirliği içinde, kanun uygulayıcı memurların insan hakları konularında eğitimlerinin yoğunlaştırılması
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil olmak üzere, yargının işlevselliğinin ve verimliliğinin uluslararası standartlara uygun şekilde geliştirilmesi. Özellikle hakimlerin ve savcılarının, insan hakları alanı da dahil olmak üzere, AB mevzuatı hakkındaki eğitimlerinin kuvvetlendirilmesi
- İdam cezasına ilişkin fiili moratoryumun muhafaza edilmesi
- Türk vatandaşlarının televizyon ve radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemeler var ise kaldırılması
- Tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlarının artırılması amacıyla, bölgesel farklılıkların azaltılması ve özellikle Güneydoğu'daki durumun iyileştirilmesi için kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmesi
- Siyasi diyalog çerçevesinde, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecinin başarılı bir sonuca ulaştırılması yönündeki çabalarının kuvvetle desteklenmesi

Ekonomik Kriterler

- IMF ve Dünya Bankası ile mutabakata varılan enflasyon ile mücadele ve yapısal reform programının uygulanmasının temin edilmesi, özellikle kamu harcamalarının kontrol altına alınmasının sağlanması.
- Şeffaflık ve gözetimi sağlamayı amaçlayan mali sektör reformunun süratle uygulanmasına başlanması.
- AB usulleri ve bir Katılma öncesi Ekonomik Programı'nın (KEP) sunulması doğrultusunda, mali durumun yıllık olarak bildirimini içeren bir katılma öncesi mali gözetim usulünün hazırlanması. KEP, kapsamlı bir ekonomik program sayesinde ülkenin katılıma hazırlanmasını amaçlamaktadır.
- tarım reformunun sürdürülmesi
- sosyal yönü dikkate alınarak, kamuya ait kurumların özelleştirilmesinin sürdürülmesi.

İç Pazar

- Fikri ve sınai mülkiyet hakları: fikri mülkiyet mevzuatının uyumuna devam edilmesi ve bir hakkın izinsiz kullanılması (korsanlık) ile mücadelenin güçlendirilmesi.
- Malların serbest dolaşımı: Avrupa standartları, ehliyet ve uygunluk değerlendirmesi ve işaretlemeye uyumun hızlandırılması; mevcut piyasa gözetimi ve uygunluk değerlendirmesi yapılarının, teçhizat ve eğitim ile güçlendirilmesine

başlanması;belirli sektörler(gıda,tıbbi malzemeleri, kozmetikler, tekstil) ile Yeni ve Küresel Yaklaşım ilkelerinin üstlenilmesini sağlayacak çerçeve mevzuat hakkındaki çalışmaların hızlandırılması ve uygun idari altyapının oluşturulması; ticarete yönelik teknik engellerin ortadan kaldırılması.

- Rekabet: şeffaflık ve devlet yardımının düzenli gözetilmesine temel oluşturmak üzere devlet yardımı kontrolü sorumluluğunun belirlenmesini sağlayacak mevzuatın uyumlaştırılması;

- Kamu alımları: özellikle kamu alımları sisteminin daha şeffaf ve güvenilir olmasını temin ederek, Topluluk müktesebatına uyumun başlatılması.

Vergilendirme

- özellikle oranlar, muafiyet işlemlerinin ölçüsü, vergilendirilebilir ölçüt ve vergi yapısı ile ilgili olarak, gümrük vergileri ve KDV'ye uyumun başlatılması; yeni vergi önlemlerinin İş Vergisi ile ilgili Uygulama Kuralları ile uyumlu olmasının sağlanması ve ayrımcı önlemlerin ortadan kaldırılması.

Tarım

- işleyen bir toprak kayıt, hayvan belirleme sistemi ile bitki sertifikası sisteminin geliştirilmesi ve tarım piyasalarının izlenmesi için idari yapıların iyileştirilmesi ve çevresel, yapısal ve kırsal gelişme önlemlerinin uygulanması.

- hayvan ve bitki hastalıkları ile mücadele için mevzuatın uyumlaştırılması birinci önceliği oluşturacak şekilde. Topluluğun hayvan ve bitki sağlığı mevzuatı için uygun bir uyum stratejisinin kurulması ve laboratuvar testleri, teftiş düzenlemeleri ve kurumları başta olmak üzere uygulama kapasitesinin yükseltilmesi

Balıkçılık

- balıkçılık kaynakları, piyasası ve yapısal gelişiminin, kaynakların yönetimi politikası, teftiş ve kontrol önlemleri vasıtasıyla izlenmesi için idari yapıların kurulması ve balıkçılık filo kayıtlarının geliştirilmesi.

Ulaştırma

- ulaştırma konusundaki müktesebatın üstlenilmesi için bir program benimsenmesi.

- denizcilik güvenliği standartlarına ilişkin mevzuata uyumun başlatılması: güvenlik standartlarının uygulanması ve yürütülmesi

- sınıflandırılmış topluluklarının izlenmesi konusunda bir deniz ulaştırması eylem planının kabul edilmesi ve Türk bayrağı kayıt işlemlerinin işleyişinin iyileştirilmesi.

- özellikle bayrak devleti kontrolü olmak üzere, denizcilik idaresinin güçlendirilmesine başlanması,

İstatistik

- özellikle nüfus ve sosyal istatistikler, bölgesel istatistikler, iş istatistikleri, dış ticaret ve tarım istatistikleri olmak üzere, istatistiklerin daha da geliştirilmesi için bir strateji benimsenmesi.

- iş kayıtlarının AB standartlarına ulaştırılması.

İstihdam ve Sosyal İşler

- müktesebata uyum için bir strateji ve ayrıntılı bir programın benimsenmesi.

- çocuk işçiler sorununun çözülmesi yönündeki çabaların daha da güçlendirilmesi.

-aralarında sendikal haklara saygının temini ve sendikal faaliyetlerin önündeki sınırlayıcı koşulların kaldırılması da olmak üzere, faal ve otonom sosyal diyalog için koşulların yerinde olmasının sağlanması,

- müktesebatın geliştirilmesi ve uygulanması için sosyal ortakların kapasite oluşturma çabalarının desteklenmesi

Enerji

- AB enerji müktesebatının üstlenilmesi için bir programın yürürlüğe konulması.

- elektrik ve gaz sektörleri için bağımsız bir düzenleyici makamın kurulması; görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için yetki ve araçların verilmesi.
- başta elektrik ve gaz direktifleri olmak üzere, iç enerji piyasasının kuruluşunun hazırlanması ve piyasanın açılması.

Telekomünikasyon

- lisans, enterkoneksiyon ve evrensel hizmet alanlarında AB müktesebatına uyumun sağlanması; liberalizasyon ihtiyaçlarının daha fazla belirginleştirilmesi.
- bağımsız düzenleyici makamın kapasite oluşturmasının güçlendirilmesi, örneğin yönetmelikleri uygulama kabiliyetinin güçlendirilmesi.

Bölgesel politika ve yapısal unsurların eşgüdümü

- Topluluk kurallarına uygun olarak bir NUT's (istatistik amaçlarla bölgesel birimlerin isimlendirilmesi) sınıflandırmasının hazırlanması.
- etkin bir bölgesel politika geliştirilmesi için bir strateji benimsenmesi.
- Türkiye'nin planlama sürecinde proje seçimi bakımından bölgesel politika kriterleri oluşturulmasına başlanması.

Kültür ve Görsel-İşitsel Politika

- özellikle Sınır Tanımayan Televizyon Direktifi çerçevesinde, görsel-ışitsel politika alanındaki mevzuat uyumuna başlanması

Çevre

- müktesebatın üstlenilmesi için direktife dayalı ayrıntılı bir uyum programının benimsenmesi,
- Çevre Etki Değerlendirmesi direktifinin üstlenilmesi.
- yatırımları finanse etmek üzere, uyum maliyeti ve kamu ve özel kesimin yıllık gerçekçi mali kaynakları tahminlerine dayanan bir plan (direktife dayalı) geliştirilmesi.

Adalet ve İçişleri

- Avrupa Birliği'nde adalet ve içişleri (AII) alanındaki mevzuat ve uygulamalar ile ilgili bilgi ve bilinçlenme programlarının geliştirilmesi.
- organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı ve rüşvet ile mücadelenin arttırılması ve kara para aklama ile mücadele kapasitesinin güçlendirilmesi.

Gümrükler

- serbest bölgeler mevzuatına uyuma devam edilmesi ve yeni Gümrük Yasasının ve uygulama yönetmeliğinin uygulanmasının sağlanması.
- İdari ve adli kapasitenin güçlendirilmesi**
- müktesebatın benimsenmesi, uygulanması ve idare edilmesi için kamu yönetiminin kapasitesinin özellikle eğitim ile yasal olmayan göç ve yasal olmayan insan ve uyuşturucu kaçakçılığını önlemek için etkin sınır kontrollerinin geliştirilmesi dahil olmak üzere bakanlıklar arasında uygun eşgüdüm sağlanmak suretiyle, iyileştirilmesi.
- ilgili idari kurumların güçlendirilmesi dahil kamu yönetiminin modernizasyonunun hızlandırılması;
- mali kontrol işlevlerinin güçlendirilmesi, gümrüklerin etkinliğinin iyileştirilmesi ve vergi idaresinin modernleştirilmesi ve hileye karşı mücadele kapasitesinin artırılması; sınırlar da dahil olmak üzere hayvan bitki sağlığı kontrollerinin güçlendirilmesi, gıda kontrol idaresinin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi, adli sistemin işleyişinin iyileştirilmesi ve Topluluk hukuku ile bunun uygulanması ile ilgili olarak adli makamlara yönelik eğitimin daha da geliştirilmesi.
- program yönetimi için yasal, idari ve bütçeye ilişkin çerçevenin (muhasabe el kitabı ve muhasabe hesapları) benimsenmesi.

4.2. Orta-Vade

Siyasi Kriterler

- Tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılmasının temini. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğünden yararlanma koşullarının daha da geliştirilmesi
- Türk Anayasası ve ilgili diğer yasaların, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde belirtildiği şekliyle Türk vatandaşlarının hak ve özgürlükleri garanti altına alınacak şekilde gözden geçirilmesi; bu gibi yasal reformların uygulanmasının AB üye devletleri uyumunun sağlanması
- idam cezasının kaldırılması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Protokolünün imzalanması ve onaylanması
- Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ile ihtiyari ek protokolünün ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin onaylanması
- Hapishanelerdeki mahkumiyet şartlarının, Tutuklulara Muameleye ilişkin BM Minimum Standart Kurallarına ve diğer uluslararası normlara uygun hale getirilmesi
- AB üyesi devletlerin uygulamaları doğrultusunda, Milli Güvenlik Kurulu'nun anayasal rolünün Hükümete bir danışma organı olarak uyumu
- Güneydoğuda geriye kalan olağanüstü hal uygulamalarının kaldırılması
- Kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması. Eğitim alanı da dahil olmak üzere bu hakların kullanılmasını önleyen tüm yasal hükümlerin kaldırılması

Ekonomik kriterler

- özelleştirme sürecinin tamamlanması.
- tarım ve mali sektörün reformunun tamamlanması.
- ücret ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilir olmasını sağlama.
- genç nesiller ile geri kalmış bölgelere özel bir dikkat göstererek, eğitim ve sağlığın genel seviyesinin iyileştirilmesinin sağlanması.

İç pazar

- Malların serbest dolaşımı: AB müktesebatı ile uyumun tamamlanması; Avrupa standartlarına uyumun tamamlanması; mevcut ehliyet, pazar gözetimi ve uygunluk değerlendirmesi yapılarının güçlendirilmesinin tamamlanması.
- Şirketler hukuku: AB müktesebatına uyumun tamamlanması.
- Verilerin Korunması: uyumun tamamlanması ve mevzuatın uygulanması.
- Sermayenin serbest dolaşımı: özellikle yabancı yatırımcılara yönelik sınırlamaların kaldırılmasını sağlayarak uyumun tamamlanması.
- Rekabet: devlet yardımları ve bölgesel yardım şemaları ile ilgili AB müktesebatına uyumun tamamlanması ve tekeller ve özel haklardan faydalanan şirketler ile ilgili mevzuatın uyumlaştırılması.
- Kamu alımları: Topluluk müktesebatına uyumun tamamlanması; etkin yürütme ve uygulamanın sağlanması.

Vergilendirme

- ulusal mevzuatın AB müktesebatına uyumunun tamamlanması.

Tarım

- tarım ve kırsal kalkınma politikalarında müktesebat hazırlıklarının tamamlanması.
- gıda işleme kurumlarının (et, süt ürünleri işleme tesisleri) AB hijyen ve kamu sağlığı standartlarına ulaşmak için modernize edilmesi ve daha ileri test ve teşhis ünitelerinin teşkil edilmesi.

Balıkçılık

- ortak balıkçılık politikasının uygulanması ve güçlendirme kapasitesinin geliştirilmesinin tamamlanması.
- Türkiye'deki balık ürünlerinin kalite standartlarının ve güvenliğinin iyileştirilmesinin sürdürülmesi.

Ulaştırma

- karayolu ulaştırması ile ilgili mevzuatın (piyasaya giriş, yol güvenliği, tehlikeli maddeler ile ilgili kurallar ve vergilendirme), demiryolu ve hava yolu (özellikle havayolu güvenliği ve hava trafik yönetimi) ve iç sular (gemiler için teknik gereklilikler) konularındaki uyumun tamamlanması.
- başta deniz ulaşımı güvenliği olmak üzere ulaştırma mevzuatının etkin uygulanmasının ve güçlendirilmesinin sağlanması.
- İç Pazara tam anlamıyla katılımı sağlayacak teknik normlar için Türk ulaştırma filosunun (özellikle deniz ve kara taşımacılığı) hazırlanması.

Ekonomik ve Parasal Birlik

- Avrupa Merkez Bankası Sistemine (AMBS) katılımı sağlamak üzere Merkez Bankası kanununun yeniden düzenlenmesi.
- Merkez Bankası'nın hükümetten bağımsızlığının tamamlanması.

İstatistik

- özellikle gayri safi yurtiçi hasıla (GDP) tahminleri, uyumlaştırılmış tüketici fiyat endeksleri, kısa vadeli göstergeler, sosyal istatistikler, iş kayıttan ve ödemeler dengesi başta olmak üzere, AB'nin uygun istatistik metodolojilerinin ve uygulamalarının saptanması.
- makro-ekonomik istatistiklerinin, istatistik müktesebatı ile daha fazla uyumlaştırılması.
- personelin eğitiminin sağlanması ve idari kapasitenin iyileştirilmesi.

İstihdam ve sosyal işler

- kadınlara karşı ayrımcılık uygulamalarının ve cinsiyet, ırk ve etnik köken, din ve inanç, sakatlık, yaş ve cinsi eğilim nedenlerine dayalı tüm ayrımcı uygulamaların ortadan kaldırılması
- iş hukuku, kadın ve erkek arasında eşit muamele, iş sağlığı ve güvenliği ve kamu sağlığı alanlarında AB müktesebatının üstlenilmesi; ilgili idari yapılan ile sosyal güvenliğin eşgüdümü için gerekli yapıların güçlendirilmesi.
- sosyal politika ve istihdam alanındaki müktesebatın etkin uygulanmasının ve güçlendirilmesinin sağlanması.
- ortak istihdam değerlendirilmesi dahil, Avrupa istihdam Stratejisi'ne daha sonra katılım için ulusal bir istihdam stratejisinin hazırlanması ve bu çerçevede, özellikle devam eden ve hızlanan yapısal değişikliğin etkisi olmak üzere, iş piyasası ve sosyal kalkınmayı izlemek üzere kapasitenin geliştirilmesi.
- sosyal güvenlik ağı güçlendirirken, sosyal güvenlik sistemi reformunu mali anlamda sürdürülebilir kılmak üzere sağlamlaştırmak suretiyle, sosyal korunmanın daha da geliştirilmesi.

Enerji

- enerji kuruluşlarını yeniden yapılandırılması ve çeşitli sektörlerin daha çok açılması, idari ve düzenleyici yapıların güçlendirilmesi.
- ulusal mevzuatının AB enerji müktesebatı ile uyumunun tamamlanması.

Telekomünikasyon

- Topluluk mevzuatının üstlenilmesinin tamamlanması.
  - tüm telekomünikasyon sektörü için kapsamlı bir politika geliştirilmesi.
- Bölgesel politika ve yapısal unsurların eşgüdümü

- ülke iç farklılıkları en aza indirmek amacıyla, değerlendirmeyi izlemek üzere çok yıllık bütçe usulleri ve yapılar kurmak da dahil olmak üzere, ekonomik ve sosyal dayanışmayı sağlamak için bir ulusal politikanın geliştirilmesi.

Kültür ve Görsel-İşitsel politika

- görsel-ışitsel mevzuata uyumun tamamlanması ve bağımsız televizyon/radyo makamının yetkilerinin güçlendirilmesi.

Çevre

- çevrenin korunması için kurumsal, idari ve izleme kapasitesinin güçlendirilmesi ile birlikte, özellikle çerçeve ve sektör mevzuatı geliştirmek suretiyle, AB çevre müktesebatının uygulanması ve yürütülmesi.

- çerçeve mevzuat, yatay mevzuat, doğal çevrenin korunması, su kalitesi ve atık yönetimi ile ilgili mevzuata özel bir önem vermek suretiyle müktesebatın uygulanması; bir atık yönetimi stratejisinin uygulanması.

- izleme ağları ve izin usulleri ile veri toplama dahil çevre kontrollerinin kurulması.

- sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin, tüm diğer sektörel politikaların tanımlanması ve uygulanmasıyla bütünleştirilmesi.

- Çevre Etki Değerlendirmesi direktifinin uygulanması ve yürütülmesi. Gümrükler

- özellikle serbest bölgeler, çift kullanımlı mallar ve teknolojiler, uyuşturucu üretiminde kullanılan kimyasal maddeler ve sahte ve kaçak mallar ile ilgili mevzuat uyumunun tamamlanması.

Adalet ve içişleri

- Topluluk Hukuku ve Adalet ve içişleri (Alı) müktesebatının uygulanması için eğitim programlarının geliştirilmesi.

- özellikle polisin güvenilirliğinin sağlanması için Aİİ kurumlarının daha da geliştirilmesi ve güçlendirilmesi;

- Schengen Bilgi Sistemi ve Europol'a katılabilmek için veri koruma alanında AB müktesebatının benimsenmesi;

- vize mevzuatı ve uygulamalarının , AB'ninkiler ile uyumunun başlatılması;

- yasal olmayan göçü önlemek için, göç (kabul, tekrar kabul, sınır dışı etme) konusundaki AB Mevzuatı ve uygulamalarının benimsenmesi ve uygulanması.

- sınır yönetiminin güçlendirilmesine başlanması ve Schengen Sözleşmesinin tam olarak uygulanması için hazırlanılması.

- iltica alanında 1951 Cenevre Sözleşmesi için getirilen coğrafi rezervin kaldırılması ve mülteciler için ikamet ve sosyal destek birimlerinin geliştirilmesi.

- yolsuzluk, uyuşturucu maddeler, organize suçlar ve kara para aklama ile mücadele alanları ile ceza ve adli konularda işbirliği konularında AB müktesebatının benimsenmesi ve uygulanması; bu alanlarda uluslararası işbirliğinin daha da sıkılaştırılması.

- idari ve adli kapasitenin güçlendirilmesi.

- sınır yönetiminin güçlendirilmesi ve Schengen Sözleşmesinin tam olarak uygulanmasına hazırlık da dahil, AT politikalarının etkin uygulanmasını temin etmek üzere, kamu yönetiminin modernizasyonu reformuna tamamlanması.

- iç ve dış mali kontroller için yasal çerçevenin tamamlanması, iç muhasebe kaydı/kontrol işlevlerinin uyumlaştırılması için hükümette bir merkezi organizasyon kurulmasının tamamlanması; harcama merkezlerinde iç muhasebe kaydı/kontrol birimleri kurulmasının tamamlanması; merkezi ve yerel düzeyde ulusal

kontrolörler/hesap uzmanlarının "işlevsel bağımsızlıklarını" ve "ex-ante" mali kontrolün tamamlanması; muhasebe el kitabı basılması ve AB fonlarının kontrolü için

hesap uzmanı birimlerinin geliştirilmesi.

- toprak reformunun tamamlanması ve bölge ve belediye yönetimi kavramlarının geliştirilmesi.
- bölgesel düzeyde işlevsel yapılar kurulması ve bölgesel gelişme ile ilgili mevcut idari yapıların güçlendirilmesi.

5. PROGRAMLAMA

Türkiye, 1996-1999 döneminde, yıllık ortalama 90 milyon Euro'nun biraz üzerinde olmak üzere 376 milyon Euro hibe yardımı almıştır. 2000'den itibaren, Türkiye'ye ayrılacak yıllık tahsisat, MEDA II ikili yardımlarından ortalama %15'lik bir pay ile iki "Avrupa stratejisi/katılım öncesi strateji" tüzüğü çerçevesinde öngörülen fonları kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Nisan 2000'de kabul edilen birinci tüzük, AT-Türkiye Gümrük Birliği'ni derinleştirecek önlemlerin uygulanması için 3 yıl boyunca yılda 5 milyon Euro'yu öngörmektedir. Onay sürecinde olan ikinci tüzük, Türkiye'de ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik edecek tedbirlerin alınmasına yönelik olup, 3 yıl boyunca yılda 45 milyon Euro sağlayacaktır.

Bütün bu fonlar katılım öncesine yöneliktir. 2000 yılı için tahsisat ayrımı şöyledir:

- Tahsisatın %50'si özellikle Türk mevzuatı ve uygulamalarının AB müktesebatına uyumunu amaçlayan yapısal ve sektör reformlarına verilecektir. Reformlar yapısal uyum imkanları yoluyla desteklenecektir; amaç Türkiye'nin temel yapısal reformlarının Topluluk müktesebatına uygun şekilde ve IMF ile Dünya Bankasıyla yakın eşgüdüm içinde üstlenmesine yardımcı olmaktır.
- Tahsisatın %50'si Türkiye'nin AB ile bütünleşmesini hedefleyen diğer önlemlerin finansmanını sağlayacaktır: Türk idaresi ve kurumlarının kurumsallaşma yoluyla Topluluk müktesebatını uygulayacak kapasiteyi geliştirmelerine yardımcı olmak. Türkiye'nin sanayi ve alt yapısının Topluluk standartlarına gelmesi için yatırım desteği ve bölgesel/kırsal kalkınma yoluyla gereken yatırımların harekete geçirilmesine yardımcı olmak. Bu tahsisat ile Türkiye, Beşinci Araştırma ve Teknik Gelişme Çerçeve Programı ile Eğitim ve KOBİ'ler alanındakiler de dahil olan Topluluk Programları ve ajanslarına katılım katkısının bir bölümünü karşılayabilir.

5.1. Uluslararası Mali Kuruluşların Rolü

Türkiye ve Uluslararası Mali Kuruluşlar arasındaki işbirliği. Katılım Ortaklığı ile bir ivme ve yeni bakış açısı kazanmaktadır. Katılım Ortaklığıyla sağlanan kaynaklar, Uluslararası Mali Kuruluşlardan daha fazla miktarda kalkınma yardımı için başlangıç sermayesi ve katalizör olarak hizmet etmektedir. Bu süreç, katılım öncesi önceliklere ilişkin projelerin ortak finansmanını kolaylaştırmak amacıyla, aday ülkeler, Avrupa Yatırım Bankası ve Uluslararası Mali Kuruluşlar ve özellikle Dünya Bankası ile irtibatlı olarak Komisyon tarafından geliştirilmektedir. Aynı zamanda, diğer donörlerin (Üye ülkeler; üçüncü ülkeler) programlarıyla yakın işbirliğinin kurulması önem taşımaktadır.

6. KOŞULLAR

Türkiye için katılma öncesi unsurları aracılığıyla proje finansmanı için sağlanacak Topluluk yardımı, Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması, Gümrük Birliği ve örneğin tarım ürünleri için ticaret rejimi gibi AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin ilgili kararları çerçevesindeki yükümlülüklerine saygı göstermesine bağlıdır. Kopenhag kriterlerim yerine getirmeye matuf olarak atılacak daha ileri adımlar ve özellikle bu Katılma Ortaklığının belirli önceliklerinin 2001 içinde yerine getirilmesi yönünde gelişme sağlanmalıdır. Bu genel koşullara uymamazlık, önerilen tek çerçeve yönetmeliğinin 4. maddesi çerçevesinde, Konsey tarafından mali yardımların askıya alınması karan alınması sonucunu doğurabilecektir.

7. İZLEME

Katılma Ortaklığının uygulanması, Ortaklık Anlaşması çerçevesinde izlenecektir. Avrupa Konseyi tarafından Helsinki'de belirtildiği şekilde, Türkiye için Ortaklık Anlaşmasının kurumlarının, müzakerelerin açılıp açılmadığına bakılmaksızın, aynı düzenlemelere göre müktesebata uyumun incelenebileceği bir çerçeve oluşturmaya devam etmesi önemlidir.

Katılma Ortaklığının ilgili bölümleri, ilgili alt-komitede tartışılacaktır. Ortaklık Komitesi, tüm gelişmeleri, ilerleme ve öncelikler ile orta vadeli amaçların yerine getirilmesinde karşılaşılan sorunları ve alt-komiteler tarafından kendisine gönderilen daha belirli konular tartışır.

Öncelikle, MEDA Yönetim Komitesi, üç unsur altındaki (MEDA; Avrupa Stratejisi altında iki mali yönetmelik) finansmana ilişkin araçların birbiriyle ve Katılma Ortaklığı ile uyumlu olmasını temin eder.

Komasyon, "Türkiye için katılma öncesi stratejisi" başlıklı yeni bütçe kaleminin (PDB 2001) uygulanması için yeni tek bir yönetmelik hazırlamaktadır. Bu yönetmeliğin kabulünün ardından, Phare Yönetim Komitesi, Katılma Ortaklığı ile uyumlu olmasını izleme görevini yerine getirecektir.

Ulusal Program

Türkiye'nin AB adaylığı çerçevesinde, AB müktesebatına uyum çalışmalarını düzenleyen ve bu çalışmaları bir takvime bağlayan Ulusal Program'da Türkiye'nin genel siyasi ve ekonomik hedeflerine yer veriliyor.

"Siyasi Kriterler" şu 16 başlık altında inceleniyor:

- Düşünce ve İfade Özgürlüğü,
- Dernek Kurma Özgürlüğü, Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum,
- İşkenceyle Mücadele,
- Duruşma Öncesi Gözaltı,
- İnsan Hakları İhlalleri Sonuçlarının Düzeltilmesi İmkanlarının Güçlendirilmesi,
- Devlet Memurları ve Kamu Görevlilerinin İnsan Hakları Konusunda Eğitimleri,
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri Dahil Olmak Üzere, Yargının İşlevselliği ve Verimliliği,
- Ölüm Cezasının Kaldırılması,
- Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler,
- Tüm Vatandaşların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İmkanlarının Artırılması Amacıyla, Bölgesel Dengesizliklerin Azaltılması,
- Tüm Bireylerin Herhangi Bir Ayırım Yapılmaksızın ve Dil, Irk, Renk, Cinsiyet, Siyasi Görüş, Felsefi İnanç ve Dinine Bakılmaksızın, Tüm İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinden Tam Olarak Yararlandırılması, Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlükleri,
- Anayasanın ve İlgili Diğer Yasaların AB Müktesebatına Uyumu,
- BM Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İhtiyari Ek Protokolü ve BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi,
- Cezaevlerindeki Tutukluluk Koşulları,
- Milli Güvenlik Kurulu,
- Olağanüstü Hal.

KISA VADEDE YAPILACAKLAR

UP, ifade özgürlüğünün daha da geliştirilmesine yönelik anayasal ve yasal güvencelerin güçlendirilmesi amacıyla kısa vadede yapılacakları şöyle sıralıyor:

- "-Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerle ilgili bölümlerinin, başta düşüncüyü açıklama ve yayma, bilim ve sanat ile basın özgürlükleriyle ilgili hükümler olmak üzere gözden geçirilmesi,
- Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinin, koruduğu değerler zedelenmeden gözden geçirilmesi,
- Aynı anlayışla Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. ve 8. maddelerinin gözden geçirilmesi,
- RTÜK Kanunu'nun gözden geçirilmesi,
- Basın suçlarının kapsamı ve öngörülen cezalarla ilgili olarak Basın Kanunu'nun gözden geçirilmesi."

DEMOKRATİK GELİŞİM EVRİM SÜRECİNE GİRDİ

UP'nin "Giriş" bölümünde, Türkiye'nin Avrupa ailesiyle aynı değerler sisteminde bulunduğu ifade edilerek, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte hukuk ve sosyal düzenin Batı normlarına göre oluşturulduğu ve açık, katılımcı bir toplum düzeni yolunda önemli mesafeler kaydedildiği belirtiliyor.

Türkiye'nin demokratik gelişimi ve hukuk düzeninin dinamik bir evrim sürecine girdiği belirtilen bölümde, şunlar kaydediliyor:

"Türkiye, 1984 yılından bu yana dışarıdan da yoğun bir şekilde desteklenmiş olan ayrılıkçı terörle mücadele etmektedir. Bu terör olgusu, Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları iklimine, sosyal ve ekonomik gelişimine olumsuz etkilerde bulunmuştur. Bu tehdide rağmen Türkiye Cumhuriyeti, ulusal bütünlüğünü korumuş ve vatandaşlarının eşitlik temelinde birliğini sürdürmüştür."

EKONOMİK KRİZİN ETKİLERİ

UP'nin "Giriş" bölümünde, son dönemdeki ekonomik krize de yer veriliyor. Türkiye'nin ekonomi politikalarının, devlet önderliğindeki kalkınma modelinden giderek piyasa sistemi ağırlıklı yapıya kavuştuğu belirtilen programda, şöyle deniliyor:

"Türkiye, son zamanlarda yaşanan ve daha çok ülkenin mali yapısına ilişkin sorunlardan kaynaklanan krize rağmen, serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kurallarıyla güçlendirici politikalarını sürdürmektedir. Bu çerçevede, enflasyonun uzun yıllardan beri Türk ekonomisine verdiği zararın giderilebilmesi, kamu açıklarının sürdürülebilir bir boyutta tutulması ve makro-ekonomik dengesizliklerin ortadan kaldırılabilmesi amacıyla, mali sektör reformu, sosyal güvenlik reformu gibi yapısal değişikliklerin tamamlanması ve özelleştirme sürecine hız verilmesi hedeflerini benimsemiştir. Türkiye, Kopenhag ekonomik kriterlerine bu hedeflere ulaşmak suretiyle uyum sağlayacaktır."

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE KIBRIS

Programda, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde barış, refah, güvenlik ve istikrar artırıcı ve pekiştirici katkılar yapan deneyimli bir ülke olduğunun altı çiziliyor. UP'de Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs konularında ise şu ifadeler yer verildi:

"Türkiye, barışçı dış politikası çerçevesinde, komşularıyla ilişkilerinin geliştirilmesine özen gösterecek, bu bağlamda, Yunanistan ile sorunlarına diyalog yoluyla çözümler getirilmesi için girişim ve çabalarını sürdürecektir. Türkiye, Kıbrıs'ta tarafların egemen eşitliğine ve Ada gerçeklerine dayalı karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm kapsamında, yeni bir ortaklık kurulması için BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesindeki çabalarına destek vermeye devam edecektir."

UP'de ayrıca, demokratik ve laik Türkiye'nin AB üyeliğinin, Türk dünyası ve İslam aleminin evrensel değerler temelinde ilerlemelerinde, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Ortadoğu coğrafyalarında istikrar sağlayacak yeni bir mayalanma sürecinin başlamasında ve Avrupa ile Asya'nın yakınlaştırılmasında etkili olacağı da belirtiliyor.

EVRENSEL NORMLAR

Programda AB üyeliği, "Cumhuriyetimizin kurucu felsefesini ve Atatürk'ün geleceğe bakışını doğrulayan kilit bir aşama" olarak değerlendiriliyor ve "Türkiye'nin AB müktesebatını özümseme iradesi tamdır" deniliyor. UP'de şunlar kaydediliyor:

"Türkiye, başta insan hakları ve demokrasi alanları olmak üzere, AB müktesebatı niteliğindeki evrensel normlar ile AB ülkelerinin uygulamalarına daha fazla uyum sağlamak amacıyla, gerekli tüm uluslararası sözleşmelere taraf olacak ve bunların etkin şekilde uygulanmasını sağlayacak tedbirleri alacaktır."

UP'nin "Giriş" bölümünde, Türkiye'nin AB üyeliğinin, Avrupa'nın manevi dokusunu zenginleştireceğinin altı çiziliyor ve "Türkiye, somut ve özgün katkılarıyla, Avrupa'nın evriminde önemli bir rol oynayacaktır" deniliyor.

ORTA VADEDE YAPILACAKLAR

Orta vadede bu alanda yapılacaklar da şu şekilde belirtiliyor:

"-Siyasi Partiler Kanunu'nun,

-Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ve Tüzüğü ile Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ve Yönetmeliği, Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu ve Tüzüğü'nün,

-3257 sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu ile ilgili diğer mevzuatın gözden geçirilmesi,

-Yeni Türk Ceza Kanunu'nun yasalaşması,

-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları uyarınca ödenen tazminatların kusurlu kamu görevlilerinden tahsili için çalışmalar yapılması hedeflenmektedir."

SİYASİ KRİTERLER

Programın Siyasi Kriterler bölümü, "Türk Hükümeti, siyasi, idari ve yargı reformlarına ilişkin çalışmalarını 2001 yılında hızlandıracak ve önerilerini mümkün olan en kısa zamanda TBMM'ye sunacaktır" ifadesiyle başlıyor.

Amacın, "özgürlükçü, katılımcı, güvenceli, devlet organları arasında görev ve yetkileri dengeleyen, hukuk devleti ilkesini üstün kılan Anayasa ve yasa hükümlerinin, Türkiye'nin uluslararası taahhütleri ile AB standartları temelinde daha da geliştirilmesi" olduğunun belirtildiği program, şöyle devam ediyor: "Demokrasi ve insan hakları alanlarındaki reform sürecinde öncelikle Anayasa gözden geçirilecektir. Anayasa değişiklikleri, yasal düzenlemelerin de çerçevesini belirleyecektir."

Programda, Türk Hükümeti'nin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü alanlarında kaydedilecek gelişmeleri sürekli olarak izleyeceği belirtilerek, AB müktesebatına uyum çalışmalarını düzenli şekilde değerlendireceği ve çalışmaların hızlandırılması için gerekli tüm önlemleri alacağı da bildiriliyor. Program, söz konusu reformlar bağlamında TBMM'nin önemli bir çalışma içinde olduğuna dikkat çekerek, Partilerarası Uyum Komisyonu'nun halen Anayasa'da yapılabilecek değişiklikler üzerinde çalışmakta olduğu kaydediliyor.

DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

UP'un Siyasi Kriterler bölümünün ilk alt başlığı olan "Düşünce ve İfade Özgürlüğü" kısmında, Türk Hükümeti'nin, ifade özgürlüğünün AB ülkelerinin uygulamaları ışığında geliştirilmesine önem ve öncelik verdiği ifade ediliyor. Program, şöyle devam ediyor:

"Anayasa ve diğer mevzuattaki ilgili hükümlerin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi çerçevesindeki toprak bütünlüğü ve ulusal güvenliğin korunmasını da öngören ölçütler ile laik ve demokratik cumhuriyeti, üniter devlet yapısını ve milli birliği koruma kriterleri temelinde gözden geçirilmesi öngörülmektedir."

DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜĞÜ VE SİVİL TOPLUM

UP'nin Siyasi Kriterler bölümünde "Dernek Kurma Özgürlüğü, Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum" başlığı altında, hükümetin sivil toplumun gelişmesine önem verdiğinin altı çizilerek, "Dernek kurma özgürlüğü ve barışçı toplantı hakkının daha da geliştirilmesi vesivil toplumun güçlendirilmesiyle, bireylerin toplumsal sorunların çözümüne aktif katkıda bulunmaları mümkün olacaktır" denildi.

UP, bu çerçevede kısa vadede şunları öngörüyor:

- Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kuruluşu, çalışma, esas ve yöntemleri hakkında kanun tasarısının yasalaşması,
- Sivil toplum örgütleri ile ekonomik ve sosyal demokrasinin uzantısı niteliğindeki kurumsal yapılanmanın anayasal güvenceye kavuşturulması,

-İş Güvencesi Yasa Tasarısı'nın yasalaşması.

UP'nin "Dernek Kurma Özgürlüğü, Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum" başlığı altındaki orta vadeli öncelikleri ise şöyle:

- Sendikal haklarla ilgili mevcut sınırlamaların gözden geçirilmesi, hak grevi yapılmasına olanak tanınması için Anayasa'nın ilgili maddelerinin yeniden düzenlenmesi,

-Sendikal hakların 87 ve 98 sayılı ILO sözleşmeleri uyarınca ve Avrupa Sosyal Şartı doğrultusunda yeniden düzenlenmesi,

-Dernek kurma özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşüyle ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi.

Bu başlık altında ayrıca, Başbakanlık tarafından Ağustos 1999'da yayımlanan bir genelgeyle, "Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu Tasarısı" yasalaşmaya kadar, kamu görevlilerinin sendika ve konfederasyonlar şeklinde örgütlenmesine engel olunmaması ve bu kuruluşların faaliyetlerine imkan tanınmasının istendiği de hatırlatılıyor.

İŞKENCEYLE MÜCADELE

Türkiye'nin işkenceyle mücadele konusunda kararlı olduğu belirtilen bölümde, bu nedenle eğitimden başlayarak işkence olaylarının aydınlatılması ve sorumlularının cezalandırılmasına kadar uzanan yasal ve idari önlemlerin güçlendirildiği kaydediliyor.

UP'de işkenceyle mücadele konusunda son dönemde alınan önlemlerin hatırlatılmasından sonra, orta vadede yapılması planlananlar şöyle sıralanıyor:

- Yeni Türk Ceza Kanunu'nun,
- Yeni Türk Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yasalaşması,
- İnsan hakları ihlallerine meydan verilmemesi için güvenlik güçlerine gerekli eğitimin verilmesi ve ihlallerin yoğun olarak yaşandığı ortamların teknolojiden daha fazla yararlanılarak etkin denetimi için mali kaynak tahsisi olanaklarının araştırılması,
- İşkenceye uğradığı kanıtlanan kişiye karşı, bu fiili işleyenlerin müşterek ve müteselsil hukuki sorumluluğun yasa hükmüne bağlanması.

DURUŞMA ÖNCESİ GÖZALTI

"Siyasi Kriterler" başlığı altında yer alan "Duruşma Öncesi Gözaltı" bölümünde, konuya ilişkin uygulama ve usullerin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarıyla Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi tavsiyeleri ışığında uluslararası standartlara yakınlaştırılması ve Türk mevzuatının yeknesak hale getirilmesi için, orta vadede aşağıdaki önlemlerin alınması öngörülüyor:

- Anayasa'nın 19/6. maddesinin gözden geçirilmesi,
- Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yasalaşması,
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu'nda değişiklik yapılması.

UP'de "İnsan Hakları İhlalleri Sonuçlarının Düzeltilmesi İmkanlarının Güçlendirilmesi" başlığı altında ise orta vadeli hedefler şöyle sıralanıyor:

- Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun,
- Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılama Hakkındaki Kanun Tasarısı'nın yasalaşması.

Başta güvenlik güçleri olmak üzere, devlet memurları ve kamu görevlilerinin insan hakları alanında eğitilmeleri için tüm ilgili kurumların çalışmalar yürüteceğini ifade eden program, kısa vadede, polis okullarındaki eğitim sürelerinin 9 aydan 2 yıla çıkarılması için yasal düzenlemeler yapılmasını, BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Programı çerçevesinde hazırlanmış olan İçişleri Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının

İnsan Hakları Eğitimi Projesi'nin yürürlüğe konulmasını, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Direktörlüğü'nün 1997-2000 Polis ve İnsan Hakları Programı çerçevesinde uygulamaya konulan proje uyarınca, 7 yıllık bir süre içerisinde tüm güvenlik güçleri mensuplarının insan hakları alanında eğitilmelerini öngörüyor.

DGM'LER GÖZDEN GEÇİRİLİYOR

Programın Siyasi Kriterler bölümünde, "Devlet Güvenlik Mahkemeleri Dahil Olmak Üzere, Yargının İşlevselliği ve Verimliliği" alt başlığı altında, Türk Hükümeti'nin bu konuya "özel bir önem" verdiği belirtiliyor.

Bu alanda kısa vadede yapılacaklar şöyle sıralanıyor:

- Anayasa'nın DGM'lere ilişkin hükümleri ile DGM Kanunu'nun gözden geçirilmesi,
- Savunmanın yargının temel unsurlarından biri olduğunun Anayasa hükmü olarak tesciliyle savunmanın güçlendirilmesi ve Avukatlık Kanunu'nun çıkarılması,
- Yargı bağımsızlığını sınırlayan hükümlerin gözden geçirilmesi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yeniden yapılandırılması,
- Adli Tıp Kurumu'nun modernize edilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması,
- "İnsan Hakları Eğitimi On Yılı" faaliyetlerinin yoğunlaştırılması ve hakim ve savcılarımızın Avrupa Konseyi ile AB üyesi ülkelerde eğitim imkanlarının artırılması,
- Hakim ve savcılar için insan hakları ve AIHM kararları hakkında periyodik meslek içi hizmet eğitim programları düzenlenmesi."

Orta vadede yapılacaklar ise şu şekilde belirtiliyor:

- "-4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un uygulamada edinilen tecrübeler ışığında gözden geçirilmesi,
- Askeri Caza Kanunu ile 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ve 1602 sayılı Askeri Yüksek İdari Mahkemesi Kanunu'nun gözden geçirilmesi,
- Olağanüstü Hal Yasası'nın genel Anayasa ve mevzuat değişiklikleri ışığında gözden geçirilmesi."

ÖLÜM CEZASININ KALDIRILMASI

UP'nin Siyasi Kriterler bölümünde "Ölüm Cezası'nın Kaldırılması"alt başlığında, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre, "kesinleşmiş idam cezalarının yerine getirilmesi kararının münhasıran TBMM'nin yetkisinde olduğuna" dikkat çekiliyor. Programın ilgili kısmı, şöyle devam ediyor:

"Hükümet, 1984 yılından bu yana yaşam hakkının özüne dokunulmaması yönünde benimsediği uygulamaya saygılıdır. Türk ceza hukukundan ölüm cezasının kaldırılması hususu, şekil ve kapsamı itibariyle TBMM tarafından orta vadede ele alınacaktır."

RESMİ DİL TÜRKÇE'DİR

"Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler" alt başlığında hassasiyet taşıyan "dil" konusuna değinilerek, şunlar belirtiliyor:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ve eğitim dili Türkçe'dir. Ancak bu, vatandaşlarının günlük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızların serbest kullanılmasına engel teşkil etmez. Bu serbestlik, ayrılıkçı ve bölücü amaçlarla kullanılamaz."

BÖLGESEL DENGESİZLİKLER

UP'nin "Tüm Vatandaşların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İmkanlarının Artırılması Amacıyla Bölgesel Dengesizliklerin Azaltılması" alt başlığında hükümetin, bölgesel dengesizliklerin azaltılması ve tüm vatandaşlarının sosyal ve kültürel imkanlarının artırılmasına yönelik kapsamlı bir strateji benimsediği kaydediliyor. Söz konusu bölüm, şöyle devam ediyor:

"Bu çerçevede, 1984 yılından bugüne kadar süregelen ayrılıkçı terör faaliyetinin kontrol altına alınmasıyla birlikte Türk Hükümeti, ekonomik ve sosyal kalkınma yolunda bir dizi önlem almıştır. Bu stratejinin orta vadede tam olarak uygulamaya konulması öngörülmektedir."

TEMEL ÖZGÜRLÜKLER

Programın Siyasi Kriterler bölümünde yer alan bir diğer alt başlık ise "Tüm Bireylerin Herhangi Bir Ayrım Yapılmaksızın ve Dil, Irk, Renk, Cinsiyet, Siyasi Görüş, Felsefi İnanç Veya Dinine Bakılmaksızın, Tüm İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinden Tam Olarak Yararlandırılması; Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlükleri" olarak yer alıyor.

Anayasa'nın 10. maddesinin ayrımcılığı çok kapsamlı bir şekilde yasakladığına dikkat çekilen UP'de, Anayasa ve kanunlar önünde herkesin eşit olduğu ilkesinin benimsendiği belirtildi. "Bu ilkeye uygun olarak" kısa vadede yapılacaklar şöyle sıralanıyor:

"-BM Her Türlü Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin sonuçlandırılması,

-Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları ilkesine Anayasa'da yer verilmesi,

-Kadın-erkek eşitliği alanında önemli değişiklikler getiren Türk Medeni Kanunu Tasarısı'nın yasalaşması,

-Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Teşkilat Yasa Tasarılarının yasalaşması,

-182 sayılı ILO En Kötü Biçimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Sözleşmesi'nin onaylanması ve çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olarak ILO ile işbirliği içinde hazırlanan Ulusal Eylem Planı'nın uygulamaya konulması.

Orta vadede bu alanda yapılacaklar da şöyle sıralanıyor:

"BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol'ün sonuçlandırılması,

-Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmeye İlişkin, Bu Sözleşmede ve Bu Sözleşmeye Ek 1. Protokolde Yer Alanlardan Başka Bazı Hak ve Özgürlükleri Tanıyan 4 Nolu Protokolün sonuçlandırılması,

-Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşmeye Ek 7 Nolu Protokol'ün sonuçlandırılması,

- Avrupa Sosyal Şartı'nın gözden geçirilmiş metni ile kolektif şikayetler sistemine ilişkin Ek Protokol'ün sonuçlandırılması,
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddesinin kapsamını genişleten 12 No'lu Ek Protokol'ün sonuçlandırılması,
- Ülkemizde yaşayan ve Türk vatandaşı olmayan gayrimüslim kişilerinde mensup oldukları dinin vecibelerini yerine getirmelerinde ve kendileriyle ilgili diğer uygulamalarda gerekli pratik kolaylıkların kamu düzeninin korunmasına ilişkin mevzuatımız çerçevesinde geliştirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması,
- Özürlülerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamları hakkındaki 159 No'lu ILO Sözleşmesi'ne uygun tedbirlerin alınması."

ANAYASA VE YASALARIN UYUMU

"Anayasa'nın ve İlgili Diğer Yasaların AB Müktesebatına Uyumu" alt başlığında, şöyle deniyor:

"Türk Hükümeti, kısa vadede Anayasa'nın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ışığında gözden geçirilmesini, orta vadede ise yasalarda gerekli değişikliklerin yapılmasını öngörmektedir."

UP'de, Türkiye'nin BM Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni imzaladığı hatırlatılarak, söz konusu iki sözleşmenin imzalanmasının, Türkiye'nin bu yöndeki siyasi irade ve niyetini ortayakoyduğu belirtiliyor. UP'de, "Onay işlemlerinin başlatılması için hazırlanacak kanun tasarıları, olabilecek çekincelerle birlikte TBMM'ye sunulacaktır" denildi.

CEZAEVLERİNDEKİ TUTUKLULUK KOŞULLARI

"Türk Hükümeti, cezaevlerindeki olumsuzlukların giderilmesi hususunda kararlıdır ve bu yönde yoğun bir çaba içindedir" denilen alt başlıkta, Avrupa ülkelerinde 1960-1970'lerde vazgeçilen koğu sistemine, Türkiye'de de terk edilmekte olduğu ifade edildi. UP'de cezaevleri konusunda, kısa vadede şunlar hedefleniyor:

- Adalet Bakanlığı'nca, idarecilerin ve Cumhuriyet başsavcılarının cezaevlerindeki denetim ve kontrollerinin daha etkin hale getirilmesi sağlanacak,
- Terörle Mücadele Kanunu Değişiklik Tasarısı'nın yasalaşarak, bu suçlardan hükümlü bulunanların da açık görüş yapma ve iş yurdu çalışmalarına katılımlarına ilişkin hususlar gözden geçirilecek.

MGK VE OLAĞANÜSTÜ HAL

Programda, "Milli Güvenlik Kurulu" başlığı altında şu ifadelere yer veriliyor:

"Anayasal bir kuruluş olan Milli Güvenlik Kurulu, ulusal güvenliği ilgilendiren alanlarda bir danışma organı niteliğindedir. Anayasa ve yasanın ilgili maddeleri, Kurul'un yapısı ve işlevini daha açık bir biçimde tanımlayacak şekilde orta vadede gözden geçirilecektir."

Programda, Olağanüstü Hal uygulamasının 10 ilden 4 ile indirildiği hatırlatılarak, uygulamanın tamamen kaldırılmasının, bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel

gelişimini öngören stratejinin bir parçası olduğu belirtiliyor. UP'de, "Bu alandaki gelişmeler ve güvenlik değerlendirmesi ışığında, Olağanüstü Hal'in tamamen kaldırılması planlanmaktadır" deniliyor.